

SPÅR EFTER SJÖFART, JAKT OCH KOLNING PÅ KUSÖN OCH KUSÖ KALV

Arkeologisk inventering

Gävle Kusön 1:18 m.fl.
Hamrånge socken
Gävle kommun
Gästrikland

Andreas Widerberg

Spår efter sjöfart, jakt och kolning på Kusön och Kusö kalv

Arkeologisk inventering

Gävle Kusön 1:18 m.fl.

Hamrånge socken

Gävle kommun

Gästrikland

Rapport 2025:09

Andreas Widerberg

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2025

Omslagsbild: Vy mot öppet hav från Kusö kalvs östligaste spets på Långskaten. Foto: Andreas Widerberg.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

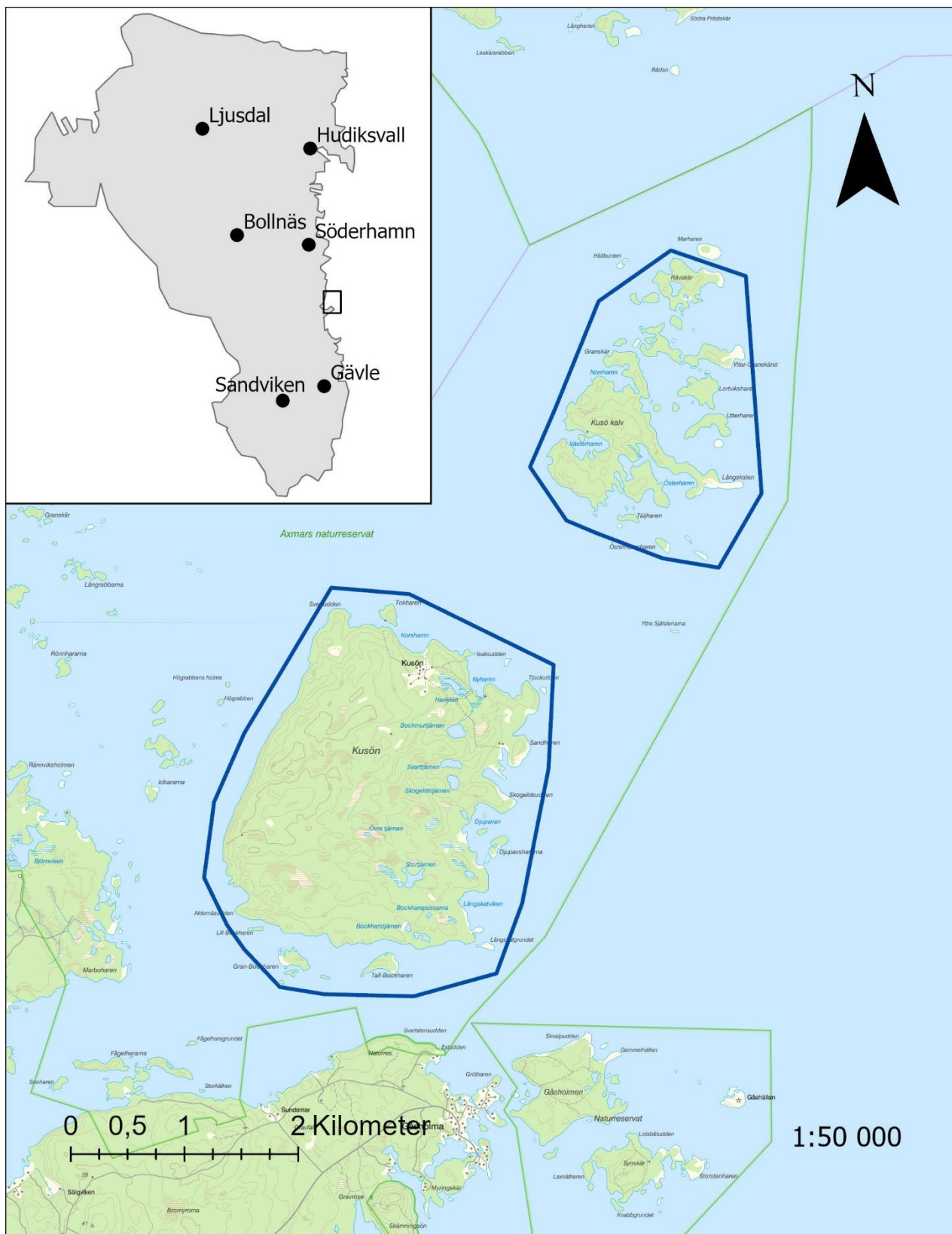
Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Bakgrund.....	5
Val av inventeringsområde.....	5
Genomförande och metod	6
Topografi och kulturhistorisk bakgrund	8
Tidigare arkeologiska insatser	10
Lämningsbild.....	10
Landhöjningen	11
Kart- och arkivstudie	14
Historiska kartor	14
Arkiv	22
Resultat.....	23
Lämningar efter kolning	27
Lämningar kopplade till sjöfart, fiske och jakt.....	28
Bebyggelselämningar och åkermark.....	35
Platser och naturbildningar med tradition	36
Övriga lämningar.....	38
Slutreflektioner.....	40
Administrativa uppgifter	42
Referenser.....	43
Webbsidor	44
Arkiv	44
Historiska kartor.....	45
Bilaga 1. Lämningslista	46
Bilaga 2. Historiska kartor.....	56

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med platsen för inventeringen markerad med blå linje. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Länsmuseet Gävleborg har genomfört en arkeologisk inventering av Kusön och Kusö kalv samt omgivande öar och skär i Hamrånge socken, Gävle kommun. Projektet har finansierats med medel från Gästriklandsfonden och Länsstyrelsen Gävleborg. Sammanlagt har 55 lämningar behandlats, varav 28 lämningar är fornlämningar, 1 är möjlig fornlämning, 24 är övriga kulturhistoriska lämningar (ÖKL), samt 2 är lämningar utan antikvarisk bedömning. 28 lämningar är nyregistreringar, varav 17 är fornlämningar, 1 är möjlig fornlämning och 10 är ÖKL. Lämningsskildern är varierad och uppvisar spår från bland annat kolning, jakt, sjöfart och jordbruk. Genom den kart- och arkivstudie som utförts har sjöfart och fiske kunnat beläggas från åtminstone 1600-talet. Kolning har genom arkivuppgifter som tidigast kunnat beläggas omkring sekelskiftet 1700 och senare i större omfattning från 1778.

Bakgrund

Länsmuseet Gävleborg har genomfört en arkeologisk inventering av Kusön och Kusö kalv samt omgivande mindre öar i Hamrånge socken, Gävle kommun. Inventeringen är ett led i länsmuseets fokus på Gävleborgs maritima kulturarv.

Fältarbetet har i huvudsak genomförts av Andreas Widerberg (länsmuseet) och Bo Ulfhielm (Sweco) mellan maj och augusti 2024. Under en dag medverkade även Maria Björck, Linus Eriksson och Leif Grundberg (länsmuseet). Projekt- och rapportansvarig har varit Andreas Widerberg.

Projektet har finansierats med hjälp av medel från Gästriklandsfonden och Länsstyrelsen Gävleborg (dnr 678-2024, 2024-02-22).

Val av inventeringsområde

Gästrikkekusten har en lång och rik historia av sjöfart och fiske där särskilt Gävleborgarnas fjärrfiske längs Norrlandskusten haft en framträdande roll. Stora delar av kusten och skärgården är dock outforskade ur arkeologisk synvinkel och framför allt dess äldre historia är dåligt känd. Detta beror delvis på att exploateringsgraden är låg, vilket dock samtidigt medför att det finns goda möjligheter till att påträffa bevarade forn- och övriga kulturhistoriska lämningar.

Riktade inventeringar av andra öar i Gästrikland och Hälsingland har visat att mörkertalet är stort. Efter inventeringsarbeten på till exempel Storsjungen (Söderhamns stad), Vitgrund och Norrskär (Gävle stad), Hästholmen (Rogsta socken) och Gran (Gnarp socken) har antalet forn- och övriga kulturhistoriska lämningar kraftigt ökat (Blennå 2007, Blennå 2020, Hovanta 2009 och Ulfhielm 2014).

Att den aktuella inventeringen riktades in på just Kusön och Kusö kalv har flera anledningar. Kusön är landskapets största ö och på Kusö kalv har det sedan åtminstone 1600-talet funnits två goda naturhamnar, Västerhamn och Österhamn. Öarna är lågt exploaterade och förutom Kusöbyn på norra

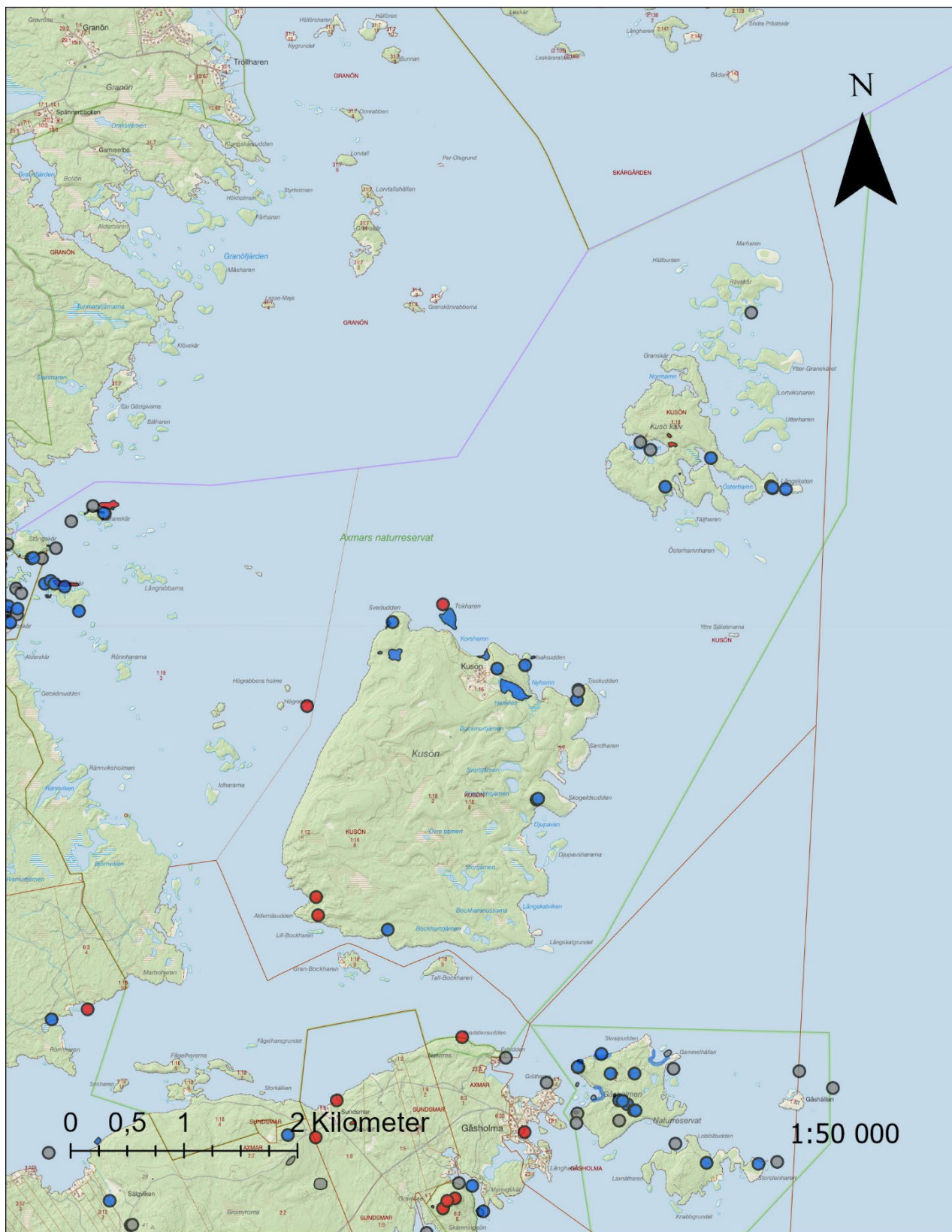
Kusön finns det ingen omfattande bebyggelse. Öarna blev dessutom naturreservat redan på 1970-talet och har därför skonats från omfattande skogsbruk. Detta kombinerat med få registrerade lämningar bedömdes ge goda förutsättningar för bra resultat.

Det fanns från början en uttalad målbild om att kunna påträffa medeltida lämningar. Detta bedömdes vara möjligt utifrån öarnas geografiska läge, de tidiga beläggen för Västerhamn och Österhamn, samt platsnamnet Korshamn vid Kusöns norra sida. Christer Westerdahl har spekulerat kring att namnet Korshamn skulle kunna indikera en medeltida hamnplats men påpekar samtidigt att det rör sig om en mindre fiskehamn som bör ha varit olämplig för större fartyg (Westerdahl 2014:120).

Genomförande och metod

Inför fältarbetet studerades historiska kartor och terrängskuggning för att identifiera vilka områden som skulle prioriteras. Mer fördjupade arkivstudier har bedrivits på handlingar från Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, vilket är en del av Stora Enso AB:s arkiv och förvaras hos Arkivcentrum Dalarna i Falun.

Fältarbetet har utförts genom att delar av öarna inventerats okulärt. För att enkelt ta sig runt användes en mindre båt för att kunna lägga till vid de steniga stränderna. Vid behov användes drönare för att kunna söka av bland annat havsvikar. Sedan tidigare registrerade lämningar har återbesökts och vid behov kvalitetshöjts. Tidigare okända lämningar har dokumenterats och beskrivits. Samtliga lämningar har mätts in med DGPS.

Figur 2. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med fastighetsindelning och terrängkuggning. Lämningar som fanns registrerade innan inventeringen markeras med rött (fornlämning), blått (övrig kulturbeskyddad lämning) eller grått (utan antikvarisk bedömning). Skala 1:50 000.

Topografi och kulturhistorisk bakgrund

Kusön är som nämnt den största ön i Gästrikland och är belägen öster om Axmar bruk i Hamrånge socken. Åt nordöst om ön återfinns en liten ögrupp med Kusö kalv och flera mindre skär. Tillsammans utgör öarna gästrikkekustens nordligaste utposter, precis innan gränsen mot Hälsingland tar vid. Mellan Kusö kalv och Storjungfrun finns endast de mindre ögrupperna Kalvhararna och Tupparna.

Båda öarna är skogrika och terrängen präglas av storblockig morän. Det finns därtill ett stort inslag av myrmarker och klapperstensfält. Kusöns västra sida är bergig och når höjder runt 35 meter över havet. På öns norra sida finns idag hamnarna Korshamn och Nyhamn. Ett stenkast från Korshamn finns Kusöbyn med sommarboende. Strax väster om Korshamn finns båthus och bryggor på båda sidor om Tokharssundet. Mindre bebyggelse med båthus och bryggor finns även vid Nyhamn. Kusöbyn hade fast befolkning från slutet av 1700-talet fram till 1962 då de sista familjerna lämnade ön. Från att i början ha varit kolare under Axmar bruk blev fisket med tiden den viktigaste näringen. Befolkningen var som störst, runt 50 personer, decennierna kring sekelskiftet 1900 för att därefter minska (Lundqvist och Wigert 2021:9f).

Kusö kalv når som högst omkring 14 meter över havet och utgörs av flera mindre skär och öar som på grund av landhöjningen växt samman. Detta har resulterat i att flera goda naturhamnar har bildats, förutom de historiskt kända Västerhamn och Österhamn finns dessutom Norrhamn, vilken bildats när Granskär växte samman med huvudön, samt den lilla Törnbärshamn på öns sydvästra sida. Längs Österhamns norra sida finns en utskjutande udde som i de inre delarna bär namnet Stångudden och vars yttre del heter Långskaten. Långskaten består av ett tydligt svallat klapperstensfält.

Områdets historia har präglats av både Axmar bruk samt sjöfart och fiske. Den äldsta kända förlisningen skedde utanför Gåsholma redan år 1588 då ett fartyg från Medelpad gick under med en brädlast ämnad för Stockholms slott (Nordlander 1934:110). Det har därefter inträffat ett stort antal förlisningar vilket bland annat flera kända vrak och vrakuppgifter vittnar om (se till exempel Westerdahl 1987). Axmar bruk grundades år 1671 av Claes Depken (senare adlad Anckarström) men såldes redan året därpå till Albrecht Behm, vars släkt kom att inneha bruket de kommande hundra åren. I slutskedet av Stora nordiska kriget drabbades trakten hårt av de så kallade Rysshärjningarna. Delar av bruket och merparten av byggnaderna i Hamrånge brändes ned. Bruket byggdes upp igen under de följande åren och järnproduktionen återupptogs. 1890 köptes hela verksamheten av Bergvik Ala AB på grund av de stora skogstillgångarna. Järnproduktionen arrenderades då i stället ut. Nästan 40 år senare, 1927, lades produktionen ned (Lundqvist 2021:8f, Lundqvist 2021:31).

Kusön omnämns tidigast år 1543 som *Kussön* och var mellan 1543–1547 en skatteutö (Rahmqvist 1998:36). Detta innebar att Kronan ansåg sig ha rätt till ön och därför belade de bönder som nyttjade ön att betala

”öijepenningar” (Brink 1994:154f). År 1725 genomförde styrmanskaptenen och lotsdirektören Nils Strömcröna en expedition längs Norrlandskusten. Med stöd från magistraten i Gävle och befallningsmän i skärgården påbörjades en organisering av lotsväsendet längs kusten norrut. Vid de till söder närliggande Gåsholmarna ska det ha funnits en lots som börjat arbeta vid ett bruk, (troligen är det Axmar bruk som åsyftas). Man rekommenderade att lotsen skulle återinsättas då han bedömdes vara nödvändig för hamnen. Kusö kalv uppges *nuförtiden* vara utan åbor men man hade lovat att det skulle komma åbor med en dräng som skulle agera lots. Denne lots skulle skattas lika högt som Gåsholmarnas motsvarighet (Söderberg 1978:21f).

År 1793 utgav Abraham Abrahamsson Hülphers en landskapsbeskrivning över Gästrikland som till stor del baserades på hans egen Norrlandsresa omkring 30 år tidigare. Han omnämner Kusö kalv som den mest märkvärda bland Hamrånge sockens öar, med god sjökänning, två goda skeppshamnar (Väster- och Österhamn) och en begravningsplats (Sjömansgravarna). Kusön uppges däremot sakna god sjökänning då den är belägen så nära fastlandet att den av sjöfarare uppfattades som en del av detsamma. Den beskrivs också som oländig på grund av bergig terräng men har likväl vacker skog (Hülphers 1793:127).

Enligt P.J. Vedin har Gävlefiskare anlagt eller i alla fall nyttjat hamnarna vid Kusö kalv. År 1930 bedrev fortfarande fastlandsbor fiske på ön. Även Rävskär ska ha använts av Gävlefiskarna men 1930 uppges spåren efter deras verksamhet vara försvunna sedan länge. Kusön beskrivs ha, och under lång tid ha haft, en betydande fiskehamn. Sannolikt är det Nyhamn eller Korshamn som vid detta tillfälle var aktiv. Enligt Vedin finns det inga belägg för att Kusön nyttjats av Gävlefiskare vilket kan bero på det stora vattendjupet som omger ön. Vattendjupet medförde att det inte var lämpligt för notdräktsplatser, vilket ska ha varit nödvändigt för äldre fiskehamnar (Vedin 1930:57f).

I en fiskarelängd från 1613, som enligt Albert Eskeröd ej kan anses som fullständig, saknas såväl Kusön som Kusö kalv och Rävskär bland de uppräknade hamnarna. Det kan dock noteras att de närliggande Gåsholmarna och Kalvhararna anges bland hamnarna. Den senare har enligt fiskarelängden nio fiskare medan antalet för Gåsholmarna saknas. I en senare längd från 1737 redovisas en fiskare på Kusö kalv men även en på Gåsholmarna. Denna anses av Eskeröd vara fullständig (Eskeröd 1946:331f).

Det är även relevant att kort beröra öarnas namn. Kusöns betydelse är inte klarlagd och uppträder som nämnt som ”Kwssön” år 1543. I kartor från 1600-, 1700- och 1800-talen uppträder ön därefter med olika varianter på namnet Kusön. I vissa sammanhang har det hävdats att öns namn ursprungligen varit ”Kungsön” (se till exempel Lundqvist & Wigert 2021:9) men detta bör vara en missuppfattning. Förmodligen har det att göra med att stavningen ”Kunso” använts i kartor under 1600-talet (se diskussion hos Westerdahl 1980:36). Kusö kalvs namn kommer av att mindre öar intill en större ö kallas för dennes kalv. Kusö kalv blir således den större Kusöns

kalv. Intressant i sammanhanget är att de mindre Kalvhararna i sin tur döpts efter Kusö kalv (Westerdahl 1989:64).

Tidigare arkeologiska insatser

Själva Kusön och Kusö kalv har tidigare ägnats ytterst begränsat arkeologiskt intresse. Kusön berördes av revideringsinventeringarna i början av 1980-talet varpå ett mindre antal lämningar registrerades. I huvudsak utgjordes dock dessa av platsnamn med tradition snarare än faktiskt konstaterade lämningar. Inga av de andra öarna verkar ha berörts av den fältmässiga delen av inventeringen (E4). Sjömanskyrkogården och en plats med tradition registrerades emellertid på Kusö kalv efter byråmässig inventering (E2). Kusö kalv berördes sedermera delvis av arbetsmarknadsprojektet Skog & Historia varpå ett mindre antal lämningar registrerades.

Vid Kusön och Västerhamn på Kusö kalv har det intressant nog påträffats mynt i vattnet. I Västerhamn uppges det ha påträffats myntplåtar, keramik och båtdelar. Vid *Hamnen* på Kusön ska det ha påträffats mynt, möjligen även myntplåtar (Westerdahl 1987:86f). Hamnen som åsyftas bör vara Korshamn och inte den tjärn som utgjort den äldre hamnen. Det ska röra sig om två separata fyndtillfällen där mynten uppges ha legat på havsbotten. Vid det första fyndet påträffade fiskare ett antal koppardaler som ska ha vägt över två kilo. Ett par år därefter ska myntplåtar ha hittats som ska ha varit märkta ”Daler 1689 REX:XL.G.SVE:GOT:WAN” (Lundqvist & Wigert: 119f).

Den maritima kulturmiljön kring Axmar bruk är dock förhållandevis välinventerad genom flera insatser, dels i samband med inrättandet av ett kulturresevat, dels i samband med EU-satsningen Nordic Blue Parks. Det senare var ett projekt som syftade till att lyfta områdets natur- och kulturvärden under vatten och berörde även vattnen vid Kusön och Kusö kalv. I samband med arbetena dokumenterades och daterades flera vrak samt en stenkista till tiden från år 1700 till början av 1900-talet. Andra lämningar inkluderar ballastplatser, båtlämningar och förtöjningsanordningar i form av moringar (Ekberg et al. 2007, Hansson et al. 2009).

Lämningsbild

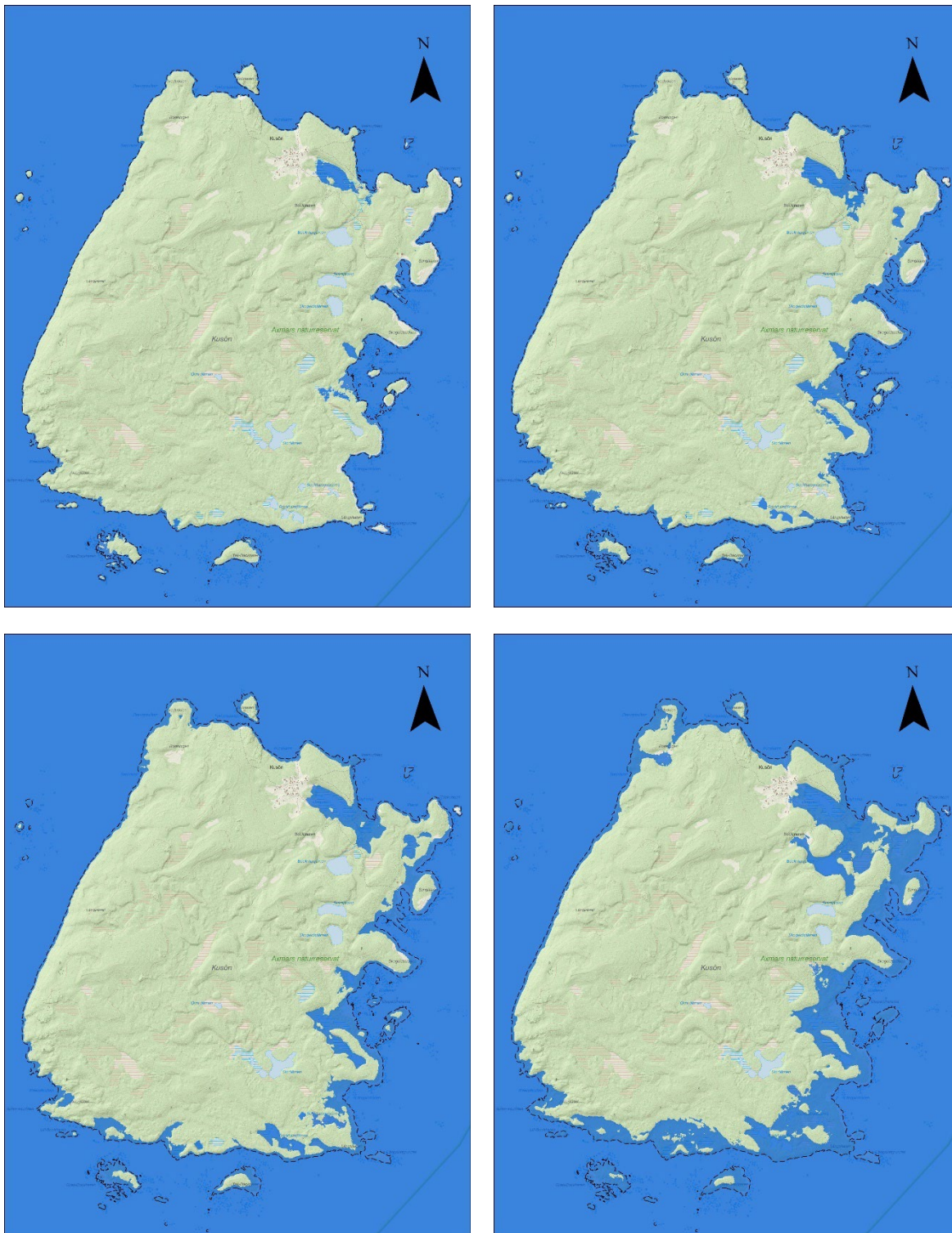
I Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregistret (KMR) fanns inför inventeringen 25 lämningar registrerade, varav 16 på Kusön och 9 på Kusö kalv. Av dessa var 2 lämningar förhistoriska, stensättningarna L1951:5597 och L1951:5598 strax innanför Aldernäsudden vid Kusöns sydvästra hörn. Från historisk tid fanns bland annat ett mindre antal kolbottnar och kolarkojgrunder samt en handfull skjutskåror och sjömärken. De enda lämningarna som var bedömda som fornlämningar, utöver nämnda stensättningar, var fiskeläget L1948:5153 och begravningsplatsen L1951:5830 på Kusö kalv. Till detta tillkommer ett mindre antal

fartygslämningar i det omkringliggande vattenområdet, varav endast 2 tidigare var bekräftade.

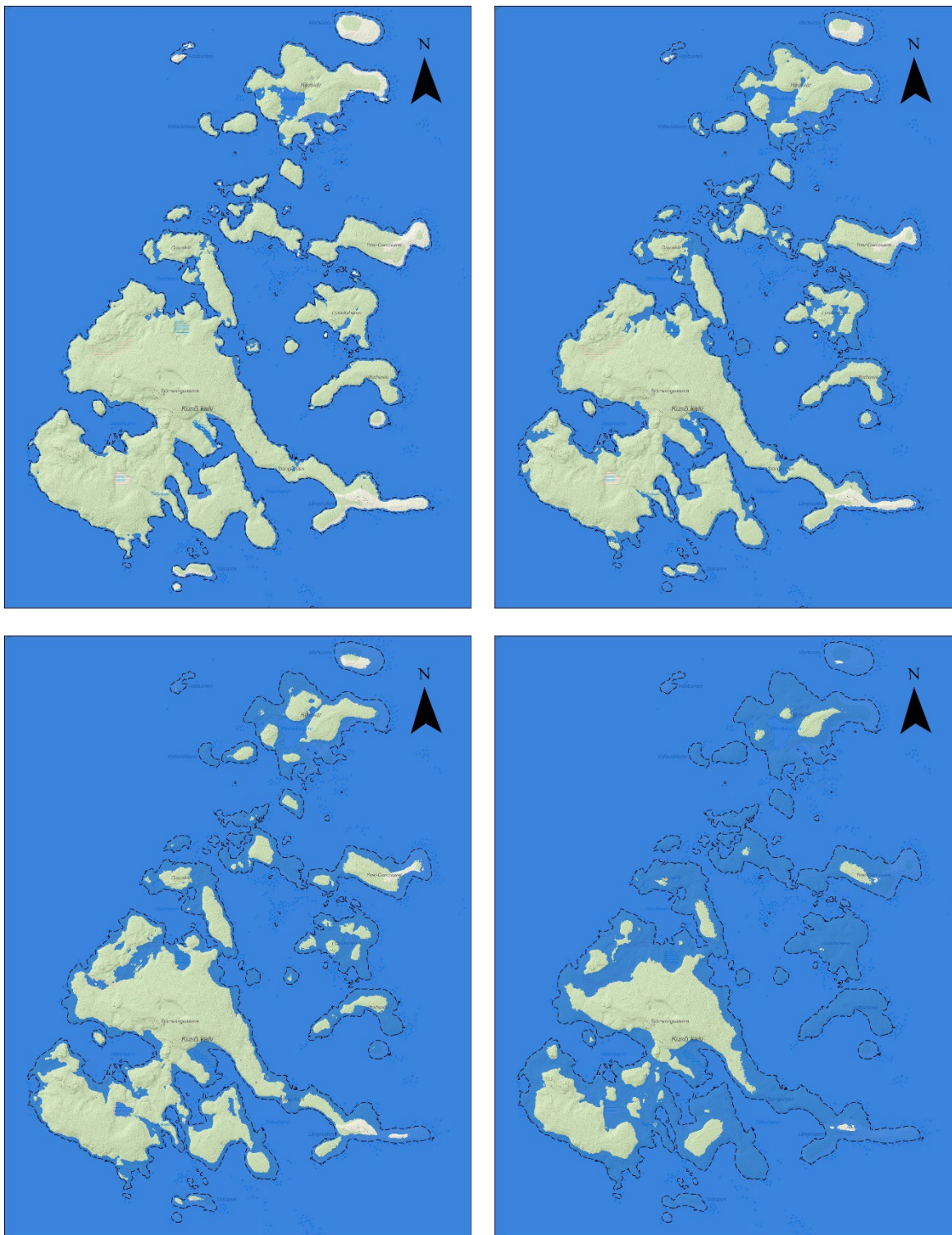
En stor del av de registrerade lämningarna utgjordes av platser eller naturbildningar med tradition. Sammanlagt fanns 8 sådana på Kusön, vilka samtliga var kopplade till äldre platsnamn. Det kunde även under förberedelserna konstateras att vissa lämningar var uppenbart felregistrerade. Här kan särskilt L1951:5503 nämnas, vilken inför inventeringen var registrerad som en fartygs-/båtlämning. I inventeringsboken står det förvisso "båtlämning" men beskrivningen avslöjade tydligt att det egentligen rörde sig om en *båtlänning*.

Landhöjningen

Landhöjningen har under lång tid präglat, och präglar fortfarande, området. Människor har hela tiden fått anpassa sig i takt med att hamnar och farleder grundas upp och båthus samt bryggor hamnar längre från strandkanten. Tack vare landhöjningen går det också att grovt datera lämningar baserat på nivån över havet. I rapporten har landhöjningen beräknats med 7 mm per år. En sådan landhöjning innebär att havsnivån i början av 1300-talet bör ha legat omkring fem meter högre. Sedan 1800-talets slut har landet rest sig omkring 1 meter. Figur 3a och 3b illustrerar landhöjningens förlopp sedan medeltiden. Den streckade svarta linjen markerar dagens strandlinje.

Figur 3a. Landhöjningens effekter på Kusön. Överst från vänster: 1 meter högre havsnivå (slutet av 1800-talet), 2 meter högre havsnivå (mitten av 1700-talet), 3 meter högre havsnivå (början av 1600-talet), och 5 meter högre havsnivå (början av 1300-talet). Bakgrundskarta: Lantmäteriets topografiska webbkarta med terrängskuggning.

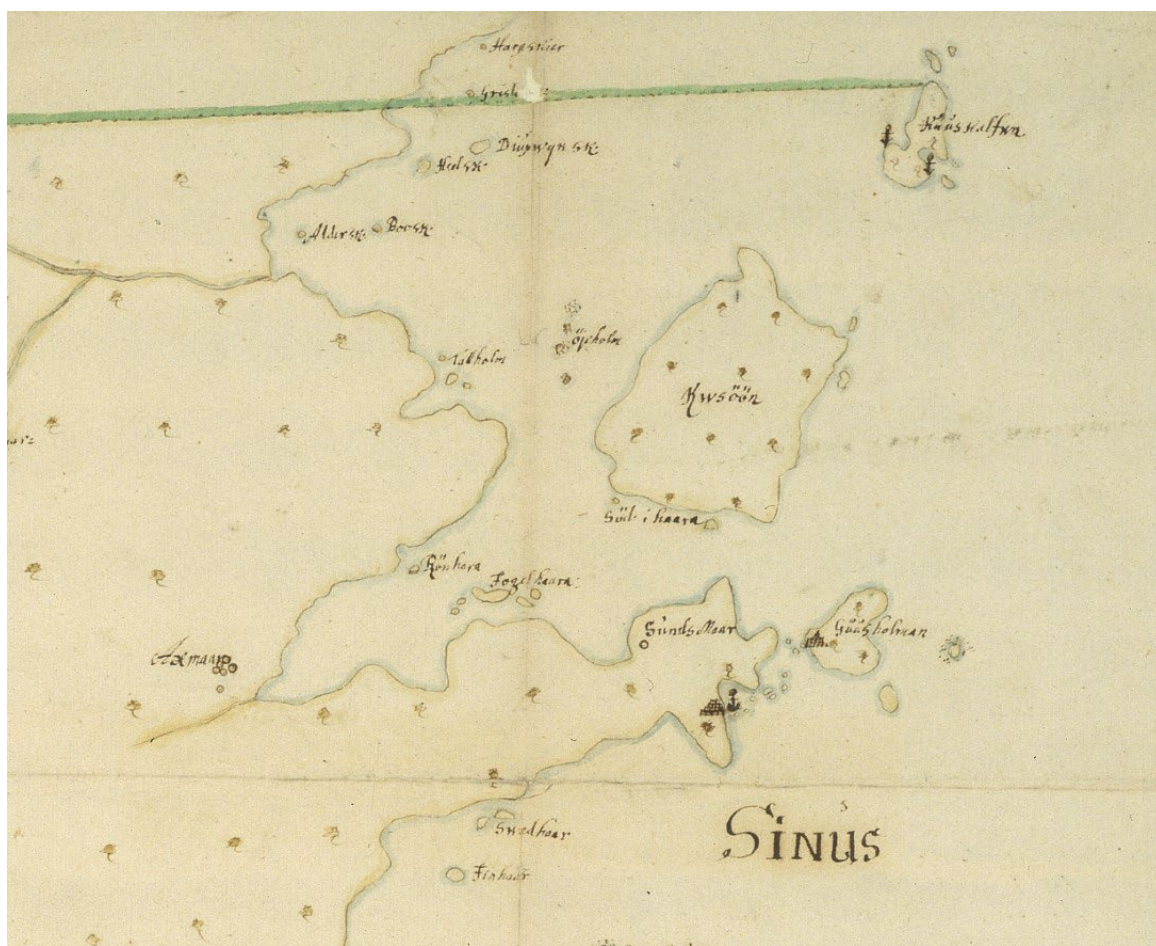

Figur 3b. Landhöjningens effekter på Kusö kalv och Rävskär. Överst från vänster: 1 meter högre havsnivå (slutet av 1800-talet), 2 meter högre havsnivå (mitten av 1700-talet), 3 meter högre havsnivå (början av 1600-talet), och 5 meter högre havsnivå (början av 1300-talet). Bakgrundskarta: Lantmäteriets topografiska webbkarta med terrängskuggning.

Kart- och arkivstudie

Historiska kartor

I den äldsta sockenkartan över Hamrånge socken benämns öarna som *Kuusöön* respektive *Kuuskalvjer* (V15-1:1, figur 4). Kartan är odaterad men bör ha upprättats under 1600-talet innan 1671 eftersom Axmar bruk inte finns markerat. Det är av särskilt intresse att Västerhamn och Österhamn finns markerade med ankaren vid Kusö kalv. Även på två landskapskartor över Gästrikland från 1664 (V8) respektive 1672 (V9) finns hamnar utsatta vid Kusö kalv, även om Österhamn saknas på den senare. Ett par decennier därefter, 1696, finns Kusön markerad som *Kuusöön*. Här har man bemödat sig med att rita ut den bergiga terrängen på öns västsida. Kusö kalv saknas emellertid från kartan (V15-1:2). Den bergiga terrängen finns även utritad på en samtida karta över Gästrikland (LL/99) där även Kusö kalv finns med.

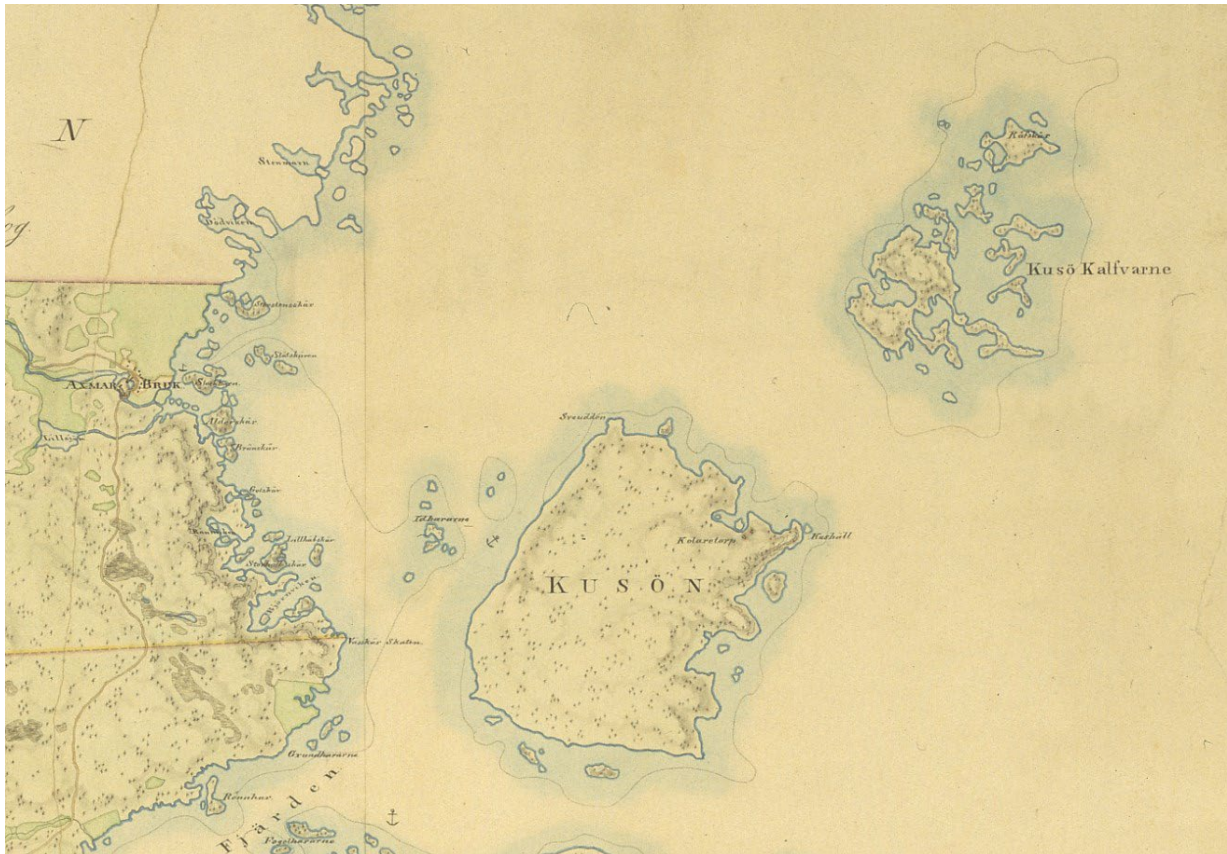
Figur 4. Utsnitt ur en odaterad karta över Hamrånge socken (V15-1:1) som sannolikt upprättats under 1600-talet men före 1671. Vid Kusö kalv markeras hamnarna med ankare.

På en karta från 1702 (V15-1:4) är båda öarna utsatta. Här kan man se den första avbildningen av den vik som utgjort *Kusöhamnen* eller *Hamnen*, alltså den tjärn som idag finns precis öster om Kusöbyn. På en karta från 1747 över Gästriklands skärgård finns Kusön och Kusö kalv markerade som Kronans öar. Detta är också den äldsta kartan där ön Rävskär finns utsatt (här som *Räf Skiar*) strax norr om Kusö kalv (V21, figur 5). På en landskapskarta från 1789 har öns namn fått sin nuvarande stavning. Kusö kalv benämns emellertid endast som *Kalfven* (V30).

Figur 5. Utsnitt ur en karta över Gästriklands skärgård från 1747 (V21). Kusön och Kusö kalv är markerade som kronans öar. Notera även att Rävskär syns till höger om Kusö kalv. Kartan är orienterad med norr åt höger.

Den första gången öarna återges i mer detalj är på en generalkarta över Gästrikland från 1821 (SE/KrA/0400/09A/008). Förutom att man här kan se öarnas konturer med vikar, hamnar och omkringliggande skär, står det även att det på Kusön finns "Kolaretorp". Detta markerar därmed det äldsta kartbelägget för byggnader på någon av öarna. Går man ytterligare ett par decennier fram i tiden, till 1848, finns en sockenkarta där man för första gången kan se mer detaljerade platsnamn (V15-1:11, figur 6a och 6b). På Kusöns nordvästra udde finns namnet *Svedudden* utsatt, och vid dess nordöstra hörn finns den lilla ön *Kushäll*. Intill Kusöhamnen står dessutom *Kolaretorp*. Ön Rävskär finns här utsatt som *Räfskär*. Markeringar för såväl Västerhamn, Österhamn, Norrhamn och Kusöhamnen saknas. Däremot syns ett ankare på Kusöns västra sida, i sundet mellan ön och Idhararna.

Figur 6a. Utsnitt ur sockenkarta över Hamrånge från 1848 (V15-1:11).

Figur 6b. Detaljutsnitt ur 1848 års sockenkarta (V15-1:11). Notera markeringen för kolaretorp intill Kusöhamnen.

På en hydrografisk karta av området mellan Gåsholma och Storjungfrun, som sannolikt hör till 1800-talets första hälft, kan man se både farleder och grund (SE/KrA/0515/B/11/010). Namnet *Westerhamn* finns här utsatt och en prickad linje visar ”inlopp för 6 fots fartyg” till en ankringsplats bakom den mindre holme som finns i Västerhamn. Kartan visar därtill att Kusöhamnen vid denna tid börjat grundas upp, med flera grundmarkeringar vid hamnens inlopp. Vid Tokharen syns namnet svagt tillsammans med ett ankare och ordet ”hamn” vid Tokharssundet. Det är vidare noterbart att den tjärn som idag heter Rävskärshamn här har börjat grundas upp i båda sina inlopp (figur 7a och 7b samt bilaga 2). På generalstabskartan från 1910 finns bebyggelse utsatt vid Kusöbyn och vid Västerhamn. På den ekonomiska kartan femtio år senare märks bebyggelsen vid Kusöbyn och ett par mindre odlingar. Det har även tillkommit byggnader och bryggor vid både Tokharssundet och Nyhamn. På Kusö kalv syns två byggnader vid Västerhamn.

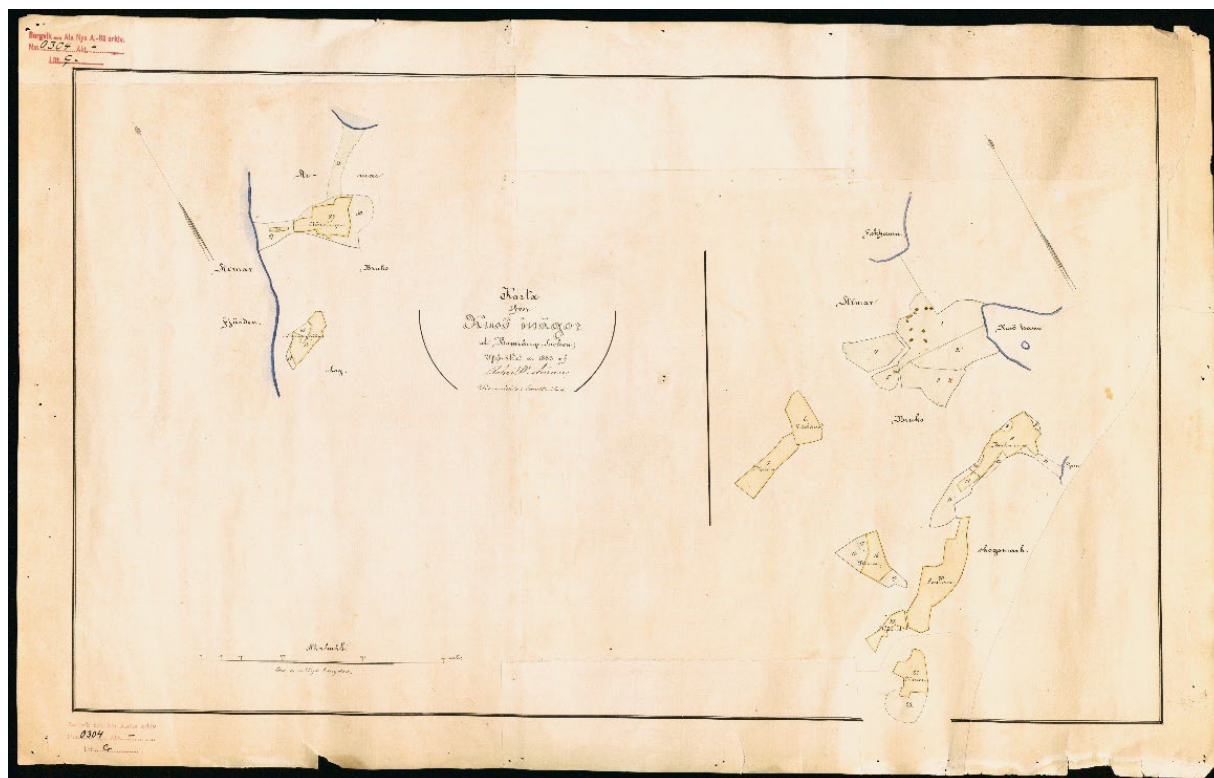
Figur 7a. Utsnitt ur hydrografisk karta från 1800-talets första hälft. SE/KrA/0515/B/11/010, Sjökarteverket.

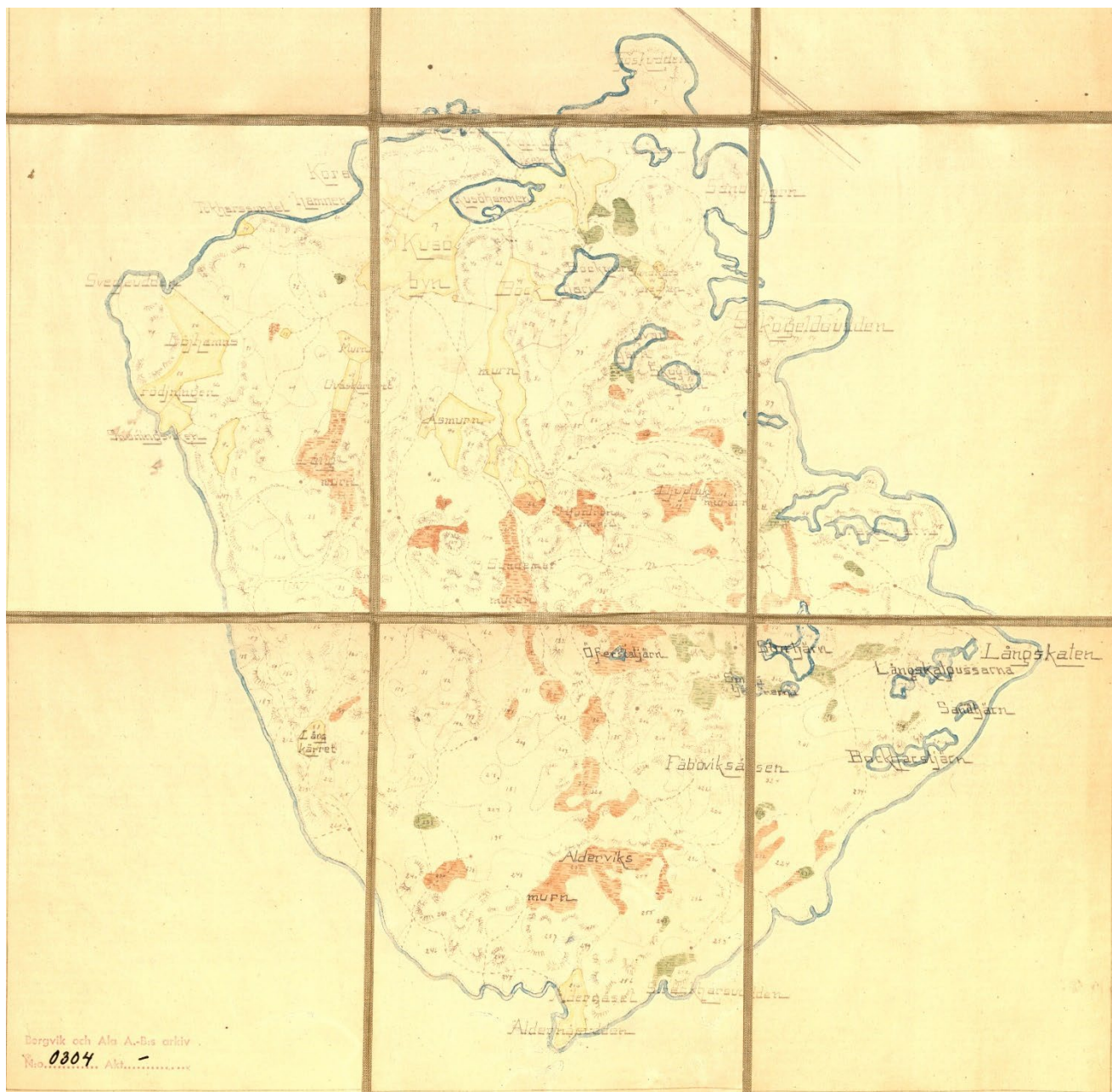
Figur 7b. Detaljutsnitt ur hydrografisk karta över Västerhamn på Kusö kalv. Notera den prickade linje som markerar inloppet för "6 fots fartyg". SE/KrA/0515/B/11/010, Sjökarteverket.

I Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna finns några kartor som upprättats för brukets egen räkning. En av dessa visar Kusöns inägor år 1883 (figur 8 och bilaga 2). Av de odlings- och ängsmarker som finns utsatta kan särskilt noteras *Rönningen* på öns nordvästra sida. Vid Kusöbyn finns såväl *Kusö hamn* öster om byn som en vik som kort och gott benämns som *fiskehamn*. Denna fiskehamn är det äldsta belägget på att nuvarande Korshamn använts som hamn. En odaterad karta (med en senare avritning) har flera intressanta detaljer (figur 9a och 9b samt bilaga 2). Kartan hör sannolikt till slutet av 1800-talet eftersom Kusöhamnen här visas helt avknoppad från havet. Viken utanför (idag Nyhamn) benämns som *Kolbagsviken*. Här anges dessutom flera av de platsnamn som senare registrerats som platser och naturbildningar med tradition, till exempel *Svedjeudden* och *Isaksudden*. En intressant detalj är att Korshamn har fått sitt nuvarande namn. Dagens Rönningen står här som *Löjhamns rödjningen*. Det finns en Löjhamn vid Granöns norra sida och möjligen har marken alltså brukats av någon därifrån. På Kusö kalv märks särskilt hur dagens Stångudden och Långskaten tidigare haft andra namn. Namnet *Stångudden* finns mycket riktigt på kartan men är utsatt på den yttersta delen av dagens Långskaten. Platsen som idag heter Stångudden heter på kartan i stället *Stångbarn*.

Den intressantaste detaljen är dock att det på båda öarna finns svarta prickar utsatta som i flera fall är sammankopplade med stigar. Dessa markerar lägen för kolbottnar.

Figur 8. Karta över Kusöns inägor 1883, kartskaupslåda 0304 ur Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Figur 9a. Utsnitt över Kusön ur odaterad karta som sannolikt upprättats under senare delen av 1800-talet. Kartskåpslåda 0304 ur Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Figur 9b. Utsnitt över Kusö kalv ur odaterad karta som sannolikt upprättats under senare delen av 1800-talet. Kartskåpslåda 0304 ur Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Arkiv

I Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, finns handlingar som behandlar öarna daterade mellan 1672 och 1942. Den äldsta handlingen berör Axmar bruks förvärv av Kusön och Kusö kalvar den 7 juli 1672 och är endast bevarat i avskrifter (562-02-b). Dokumentet är undertecknat av bergmästaren Claes Depken (senare Anckarström) samt flera av Axmars byamän och anger att byamännen av fri vilja har överlåtit rätten till öarna till bruket. I gengäld skulle Depken och hans efterkommande skatta med en halv tunna sälspäck till Kronan, vilket motsvarade den skatt som bönderna tidigare betalat för sin säljakt. Dokumentet anger också att byamännen fortsatt får ha ungboskap på sommarbete på Kusö kalvarna. Nästa handling är daterad den 1 och 3 juli 1701 och anger att en ”synescommision” besökt Kusön och beräknat att den ränta som skulle betalas till Kronan skulle vara fem daler silvermynt per ö (562-02-bb). Dokumentet beskriver vidare hur oländig ön är och att Axmars bybor inte har några kreatur på bete på grund av det finns björn. En torpare, Olof Gudmundsson från Gåsholmarna, ska ha uppgett man kunde bärga 8 skrindar med hö. Samme torpare ska vidare under två års tid ha kolat för brukets räkning. Detta ska ha genererat 20 stigar kol om året. En stig är en äldre måttenhet för kol som motsvarar 12 tunnor (Rinman 1789). Således har man på ön årligen kunnat producera ungefär 240 tunnor kol. Tydligt har kolningen inte blivit särskilt långvarig denna gång eftersom den i samma dokument uppges ha förbjudits tills vidare.

Den 9 juni 1753 bestäms det att Axmar bruk mycket riktigt ska betala fem daler silvermynt i årlig avgift för att bedriva myrslätter och mulbete på öarna. Skogen ska dock bevaras för att öarna ska kunna användas som landkänning för sjöfarande. Dokumentet är endast bevarat i två avskrifter varav den ena är daterad till 1778 (562-02-c). En annan intressant detalj är att dokumentet hänvisar till ett brev till det kungliga bergskollegiet, daterat den 7 december 1704, där det anges att Axmar bruk ”*uppå Kusön uppfunnit ett malmstreck som dock sedermera utgått*”. Någon närmare platsangivelse för detta malmstreck saknas. I ett dokument från den 11 juli 1765 beskrivs bland annat hur Kusön och Kusö kalvar i forna tider blivit ansedda som landkänning för sjöfarande och att bruket därför avstått från att göra åverkan på skogarna. Kusön anses dock numera skymmas av såväl Kusö kalvar som Gåsholmarna och ligga så nära fastlandet att dess funktion som landkänning var begränsad. Dokumentet är endast bevarat i en avskrift (562-02-e).

Den 16 oktober 1777 får Axmar bruk lov att upprätta odlingar på Kusön på det sätt som man själv anser lämpligast. Dock med förbehåll att skogen på öarna, och då på Kusö kalv i synnerhet, skulle bevaras för sjöfartens skull (562-02-h). Året därpå, i slutet av juli 1778, gjordes en avsyning på Kusön vilken avrapporterades den 8 augusti samma år, vilket endast är bevarat i en avskrift. Några lägenheter med odlingar och slätter hade då upptagits av kronolotsen vid Gåsholmarna och arbetare vid Axmar bruk. Det uppskattades att man årligen kunde producera 10–12 skrindar hö. Man uppskattade också att det på Kusön kunde kolas 400–500 läster kol per år.

Man förordade därför att kolare skulle nedsättas på ön. Man föreslår också att ett kolhus kan byggas vid stranden på lämpligt ställe och att en haxe därifrån kan hämta kolet och transportera det till bruket (562-02-k). Haxe är en term som använts allmänt för fraktfartyg av olika typer i Bottenhavet och Bottenviken (Westerdahl 1989:208). Det är troligt att kolhuset uppförs på den plats där det i 1848 års sockenkarta anges att kolartorp finns. Det är därtill troligt att man skeppat kolet till bruket från Kusöhamnen tills den grundats upp. Därefter förefaller det sannolikt att man använt viken därutanför som därför kallats Kolhagsviken. I en skrivelse från 18 december 1780 avslår amiralitetskollegiet en begäran från magistraterna i Gävle, Söderhamn och Hudiksvall om att kronolotsen skulle förflyttas från Gåsholmarna till Kusön och Kusö kalv (562-02-l).

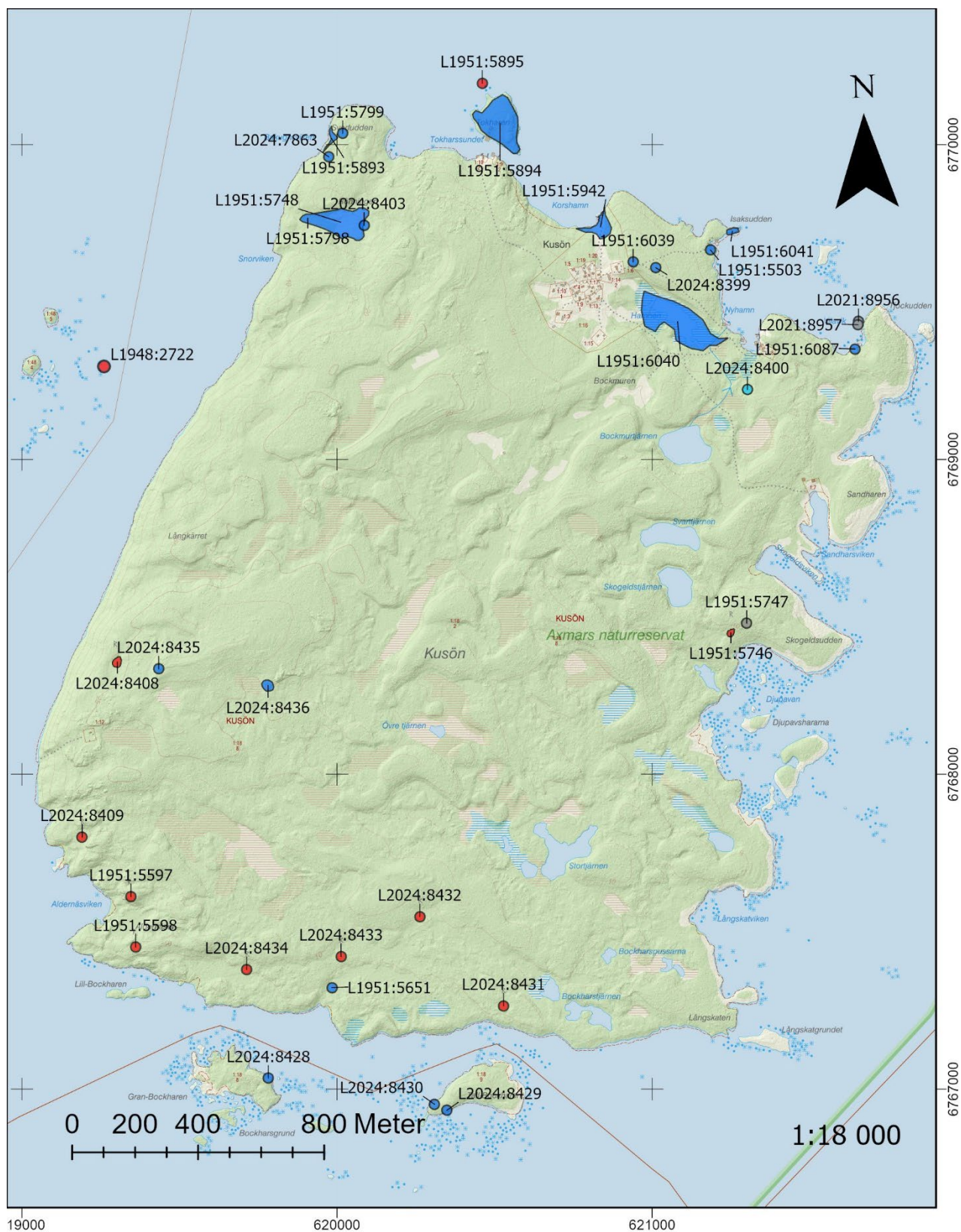
En av de sista handlingarna är från 1936 och berör en utredning angående äganderätten där man slår fast att kronan inte längre kan hävda rätt till öarna (562-01-a). Man sammanställer under samma tid ett PM i form av en sammanfattning av flertalet av de ovan beskrivna handlingarna (562-02-u). Genomgående för flera av dessa handlingar är att öarna beskrivs som oländiga med stenig mark och fulla av moras, det vill säga steniga och oåtkomliga sankmarker.

Resultat

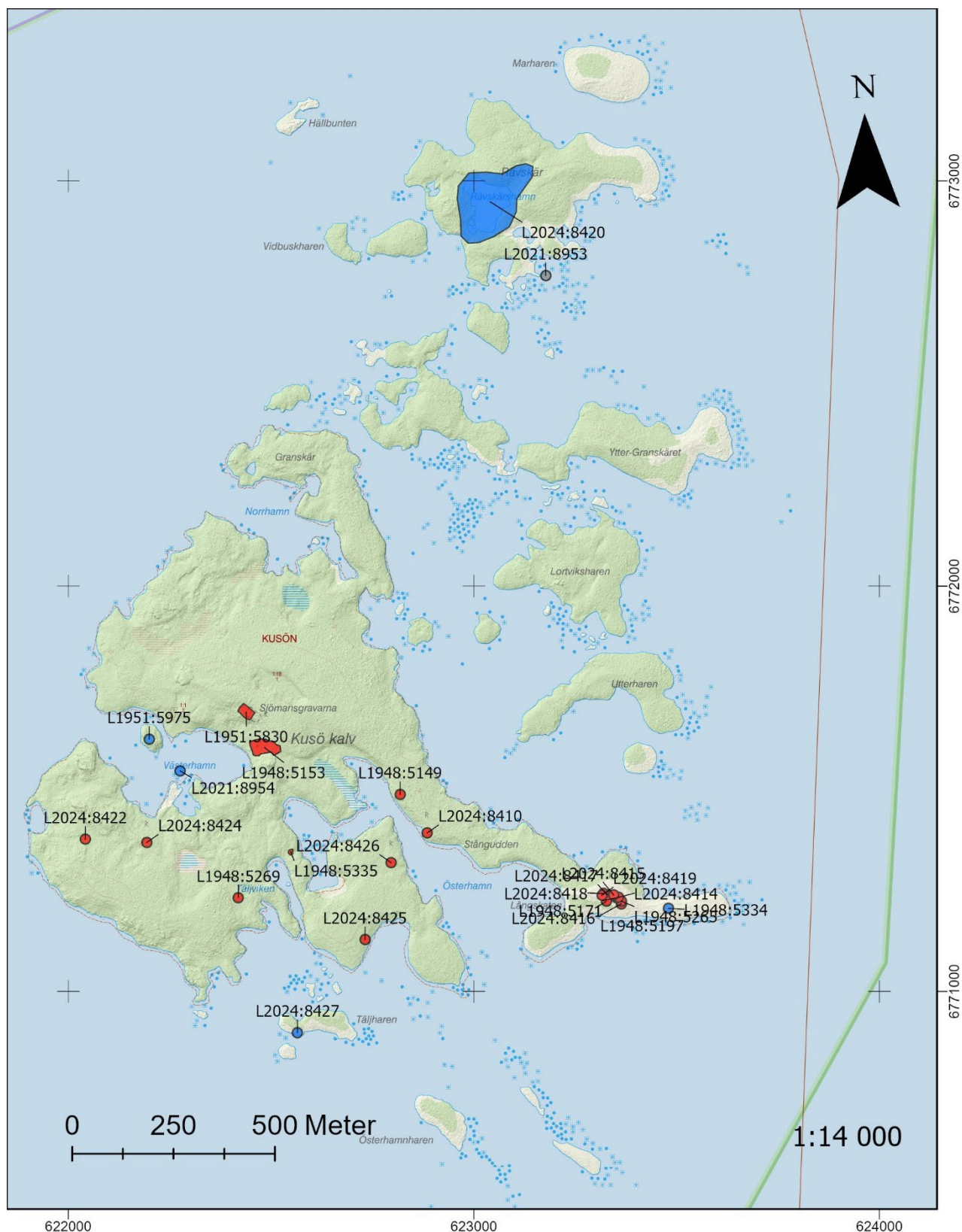
Under fältarbetet och efterarbetet har sammanlagt 55 lämningar behandlats. Av dessa är 28 fornlämningar, 1 möjlig fornlämning, 24 övriga kulturhistoriska lämningar (ÖKL), samt 2 lämningar utan antikvarisk bedömning. 28 lämningar är nyregistreringar, varav 17 är fornlämningar, 1 är möjlig fornlämning och 10 är ÖKL (tabell 1, samt figur 10, 11 och 12).

Tabell 1 – Samtliga lämningar som behandlats inom projektet, fördelade efter lämningstyp och antikvarisk bedömning.

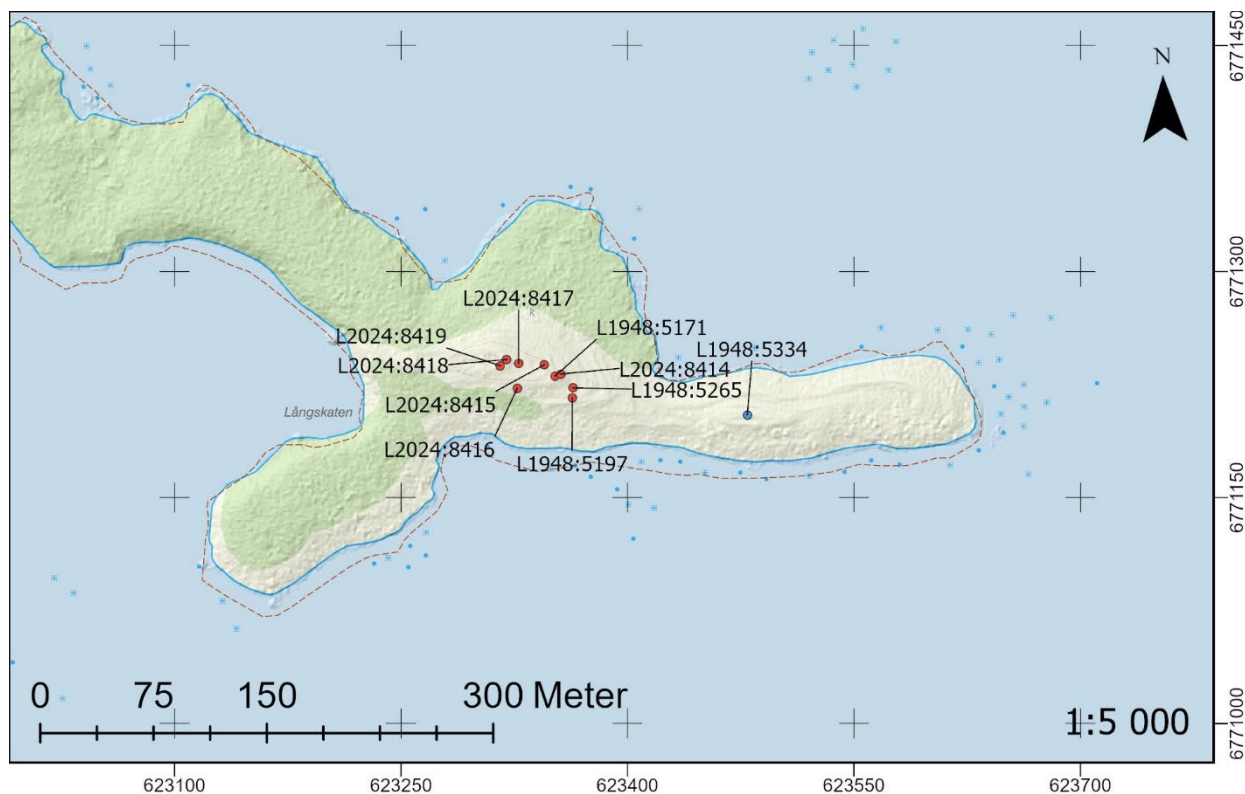
Lämningstyp	Antal	Forn- lämning	Möjlig fornlämning	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen antikvarisk bedömning
Begravningsplats	1	1			
Båtlämning	1			1	
Fartygslämning	1			1	
Fiskeläge	1	1			
Fornlämnings- liknande lämning	1			1	
Fossil åker	1			1	
Gränsmärke	2	1		1	
Husgrund, historisk tid	4		1	2	1
Kolnings- anläggning	9	9			
Naturbildning med bruk, tradition eller namn	7			7	
Område med skogsbruks- lämningar	4	3		1	
Plats med tradition	2			2	
Rösning	1			1	
Sjömärke	6	5		1	
Skåre/jaktvärn	10	6		4	
Stensättning	2	2			
Stenugn	1			1	
Textilindustri	1				1
Totalt	55	28	1	24	2

Figur 10. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med fastighetsindelning och terrängskuggning. Samtliga registrerade lämningar på och runt Kusön är markerade med rött (fornlämning), ljusblått (möjlig fornlämning), mörkblått (övrig kulturbeskrivning) eller grått (utan antikvarisk bedömning).

Figur 11. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med fastighetsindelning och terrängskuggning. Samtliga registrerade lämningar på och runt Kusö kalv markerade med rött (fornlämning), mörkeblått (övrig kulturhistorisk lämning) eller grått (utan antikvarisk bedömning).

Figur 12. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med fastighetsindelning och terrängskuggning. Registrerade lämningar på Långskaten på Kusö kalv markerade med rött (fornlämning) eller mörkeblått (övrig kulturhistorisk lämning).

Lämningar efter kolning

Sammanlagt 15 lämningar som kan kopplas till kolning har behandlats, varav 10 utgör nyregistreringar. Eftersom kolning kan beläggas på åtminstone Kusön sedan 1700-talet har samtliga utom en fått den antikvariska bedömningen fornlämning. En kolbotten med tillhörande kolarkoja har registrerats som övrig kulturhistorisk lämning till följd av sitt yngre intryck i form av plåt- och glasrester (L2024:8436). I princip samtliga är belägna inom 150–400 meter från dagens strandkant. Undantaget utgörs av den som registrerats som övrig kulturhistorisk lämning vilken ligger omkring 600 meter från närmsta strand.

Av transportmässiga skäl har det varit fördelaktigt att bedriva kolningen nära vatten. Att den enda märkbart yngre kolningsanläggningen är belägen längre inåt land skulle kunna tyda på att man under senare tid tagit även de inre delarna av Kusön i anspråk. Detta skulle kunna bero på att det inte fanns träd kvar att kola närmare stränderna.

Figur 13. Bo Ulfhielm sitter på vallen till en kolbotten (L2024:8408). Foto: Andreas Widerberg.

Lämningar kopplade till sjöfart, fiske och jakt

Sammantaget 20 av de berörda lämningarna kan kopplas antingen till sjöfart, fiske eller jakt, varav 11 utgör nyregistreringar.

En fartygslämning (L2021:8954) har bekräftats från båt och med hjälp av drönarflygning i Västerhamn vid Kusö kalv. Uppgiften om lämningen kommer ursprungligen från sportdykare och den utgörs av ett klinkbyggt fartyg som enligt uppgift är en ”biblioteksbåt” från 1900-talet. Lämningen har därmed bedömts som en övrig kulturhistorisk lämning. Övriga fartygslämningar i närområdet (L1948:2722, L1951:5895, L2021:8953, L2021:8956 och L2021:8957) har inte berörts. Två av dessa, L1948:2722 och L1951:5895, är bekräftade och har varit lastade med järn. Den förstnämnda kan troligen identifieras som slupen *Venus* vilken förläste år 1867.

Båtlämningen L1951:5503 var, som tidigare nämnt, felregistrerad som en båtlämning trots att inventeringsbokens beskrivning gör det tydligt att det är en båtlämning som avses. Lämningen ligger fortfarande i anslutning till vattnet och nära ett båthus, och har därför fortsatt bedömningen övrig kulturhistorisk lämning.

I anslutning till Västerhamn på Kusö kalv fanns sedan tidigare ett fiskeläge (L1948:5153) och en begravningsplats enstaka (L1951:5830, figur 14) registrerade som fornlämningar. Området för fiskeläget var i bruk in på 1900-talet men bör sannolikt även vara platsen för den sedan 1700-talet kända gävlebohamnen. Begravningsplatsen är som nämnt känd sedan 1700-talets slut och går under namnet *Sjömansgravarna*. Lämningens

inmätning har förbättrats och en möjlig utbyggnad på insidan av bogårdsmuren har lagts till i beskrivningen. Därtill har lämningstypen ändrats från begravningsplats enstaka till begravningsplats. Vid Sjömansgravarna har det enligt lokal tradition begravts en eller flera besättningar från förlista fartyg.

Figur 14. De så kallade Sjömansgravarna L1951:5830 på Kusö kalv. Centralt syns den övermossade bogårdsmuren. Själva begravningsplatsen till höger i bild. Foto: Andreas Widerberg.

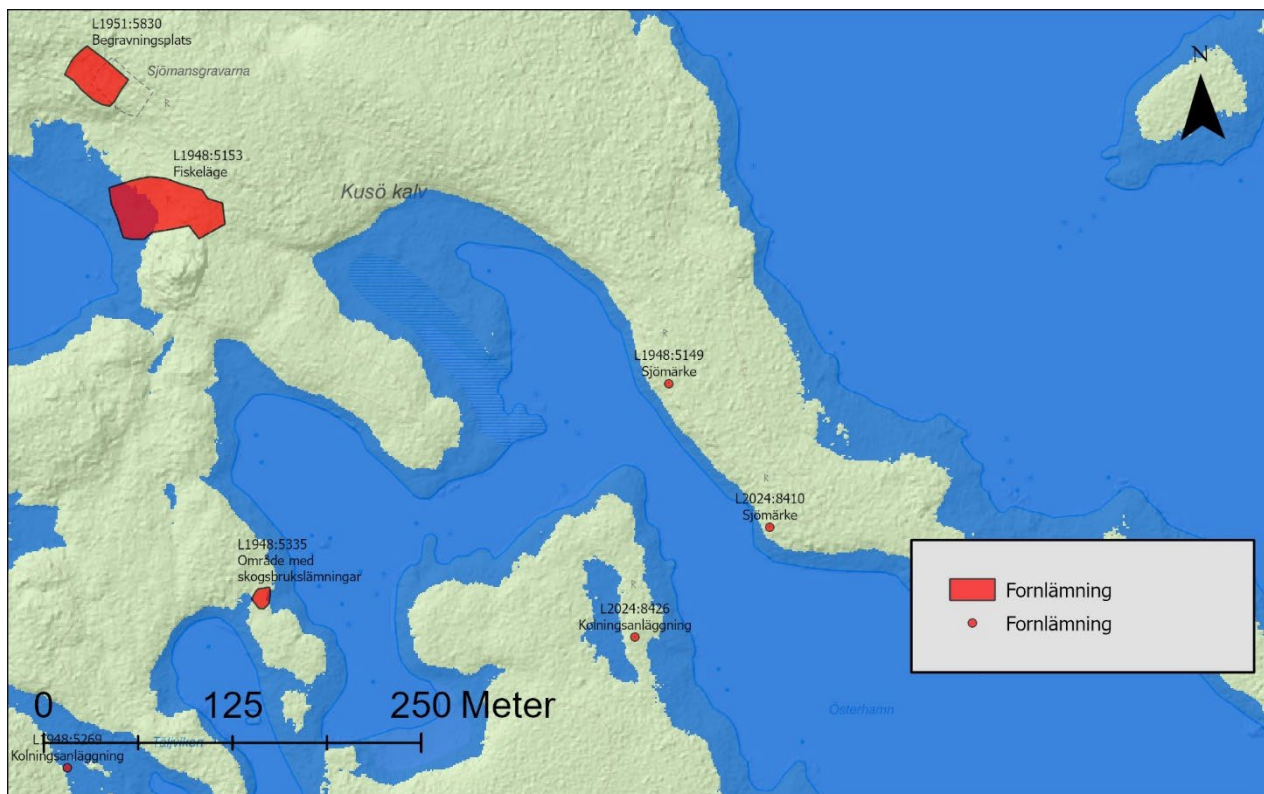
Samtliga sex registrerade sjömärken är belägna på det näs som löper längs med Österhamnens norra sida på Kusö kalv. Hamnen är som tidigare nämnt känd från historiska kartor under 1600-talet och nyttjas än idag som naturhamn. De inre delarna av näset heter numera Stångudden (i äldre karta *Stångbarn*, se ovan) medan den yttersta delen heter Långskaten (tidigare *Stångudden*, se ovan). Just förleden *stång-* är intressant och kopplas till sjömärken eller fågelfångsanläggningar med nät där stänger använts som förankring (se Westerdahl 1989:165). Att samtliga registrerade sjömärken utom ett utgörs av så kallade stolpstödsrösen gör det sannolikt att platsnamnen syftar på sjömärken. Två sjömärken (L1948:5149 och L1948:5334) var sedan tidigare registrerade med den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning. L1948:5149 är dock numera att betrakta som fornlämning på grund av sin höjd över havet (cirka 6 meter) samt läget i hamnens inre del. Att L1948:5334 kvarstår som övrig kulturhistorisk lämning har att göra med dess läge på den yttersta delen av udden. Det sjömarke (L2024:8410) som inte består av ett stolpstödsröse ligger även det vid den inre delen av näset. Det utgörs av ett antal stenar upplagda på ett markfast block, och är beläget synligt vid inloppet till hamnens inre delar (figur 15, 16 och 17).

Figur 15. Sjömärket L2024:8410 vid Österhamns inre delar på Kusö kalv. Bo Ulfhielm syns i bakgrunden. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 16. Sjömarke i form av stolpstödsröse (L2024:8416) på Långskaten på Kusö kalv. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 17. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med terrängskuggning. Kartan visar Österhamn på Kusö kalv med 3 meter högre vattennivå, vilket grovt representerar början av 1600-talet. Registrerade lämningar är markerade med rött.

Resterande tre sjömärken (L2024:8414, L2024:8415 och L2024:8416) är belägna intill en höjd på Långskatens inre del. L2024:8414 och L2024:8415 bildar tillsammans en trolig enslinje. Området är intressant och märkligt på det sätt att nio lämningar finns inom endast ett cirka 60×20 meter stort område. De övriga sex lämningarna utgörs av en säker (L1948:5197) och fem osäkra skjutskårar (L1948:5171, L1948:5265, L2024:8417, L2024:8418 och L2024:8419). Som framgår av lämningsnumren var tre registrerade sedan tidigare med den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning. L1948:5197 utgörs av en helt omslutande vall men är märkbart lägre än de övriga och har en annorlunda karaktär. De övriga består av rösen vars inre har plockats ur. Den faktiska funktionen är inte helt enkel att avgöra men skjutskårar framstår som det mest troliga i nuläget. Att det skulle röra sig om sjömärken bör kunna uteslutas eftersom en så hög koncentration av rösen snarare skulle förvirra sjöfarare. Det kan inte uteslutas att det rör sig om plundrade gravar men det går inte heller att bekräfta utan närmare undersökning. Höjden över havet, mellan 4 och 6 meter, ger en möjlig äldsta datering till senare delen av 1100-talet för de högst belägna respektive 1400-talets senare del för de som ligger lägst. Samtliga har fått den antikvariska bedömningen fornlämning med hänsyn till det topografiska läget och höjden över havet. Om det rör sig om skjutskårar bör de ha legat i nära anslutning till strandkanten, vilket förutsätter en havsnivå omkring 3 meter högre än idag för de lägst belägna. Detta skulle i så fall ge en äldsta datering till början av 1600-talet för dessa. Om det trots allt rör sig om gravar bör de ha anlagts före uppkomsten av begravningsplatsen Sjömansgravarna (L1951:5830) på öns motsatta sida.

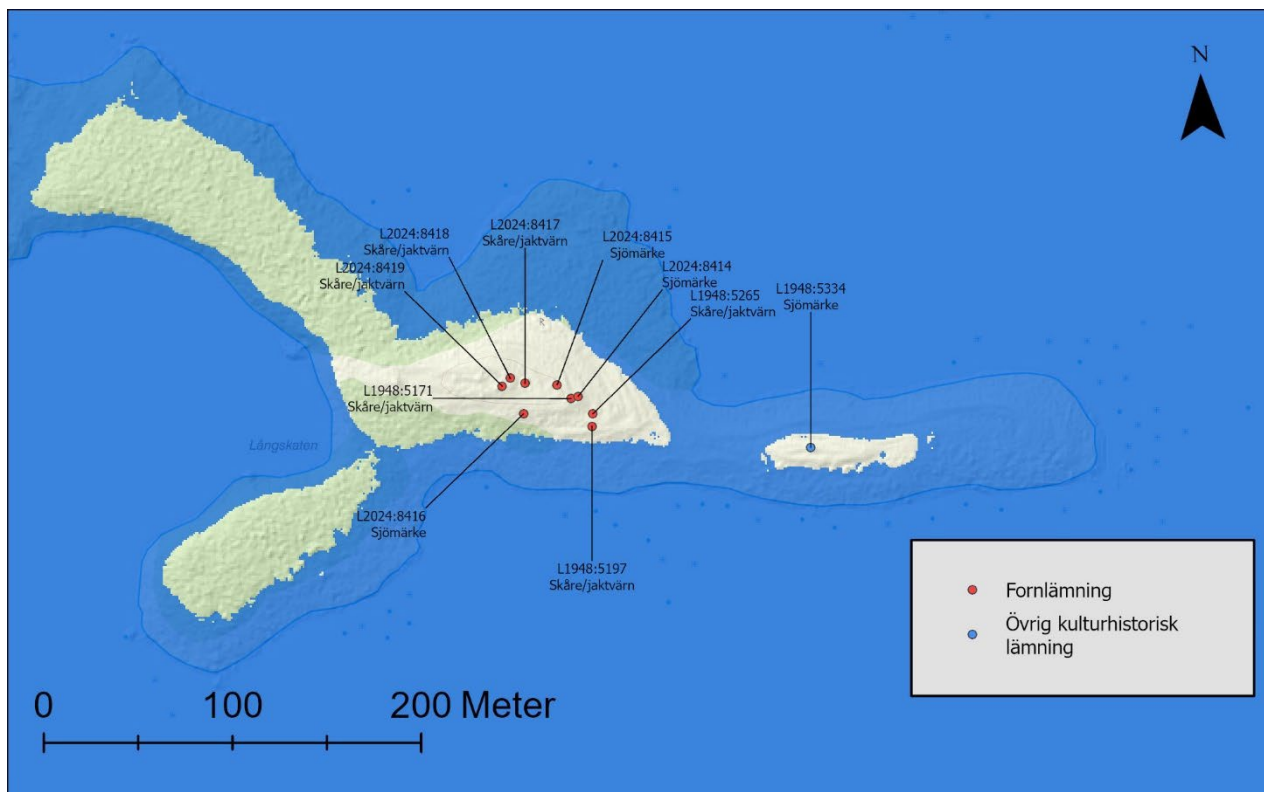
Strax väster om området finns ett antal stenformationer som är märkbart sentida. Det är därför rimligt att anta att de nu registrerade fornlämningarna råkat ut för skadegörelse i samband med att besökare har lagt till vid naturhamnen (figur 18, 19 och 20).

Figur 18. L1948:5171 var känd sedan tidigare och är registrerad som en möjlig skjutsåre. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 19. L2024:8419 är registrerad som en möjlig skjutsåre. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 20. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med terrängskuggning. Kartan visar Långskaten på Kusö kalv med 3 meter högre vattennivå, vilket grovt representerar början av 1600-talet. Registrerade lämningar markeras med rött (fornlämning) eller blått (övrig kulturhistorisk lämning).

Ytterligare fyra skjutskåror (L2024:8427, L2024:8428, L2024:8429 och L2024:8430) har registrerats på mindre skär intill de större öarna. L2024:8427 är belägen på Täljharen strax söder om Kusö kalv (figur 21), L2024:8428 på Gran-Bockharen söder om Kusön (figur 22), medan L2024:8429 och L2024:8430 båda är belägna på Tall-Bockharen söder om Kusön. L2024:8428 är uppbyggd av kallmurade stenar som bildar en skärm på markfasta block. De övriga utgörs av stenar upplagda på och mellan markfasta block och har en enklare karaktär. Gemensamt för samtliga är att de haft god utsikt över skyddade sund och/eller grundområden där man kunnat bedriva jakt på säl eller sjöfågel. De är belägna mellan 1 till 3 meter över havet och har sannolikt använts under senare delen av 1800-talet och kanske in på 1900-talet. Den antikvariska bedömningen är därför övrig kulturhistorisk lämning för samtliga.

Figur 21. Skjutskåren L2024:8427 på den lilla Täljbaren strax söder om Kusö kalv. Foto: Andreas Widerberg.

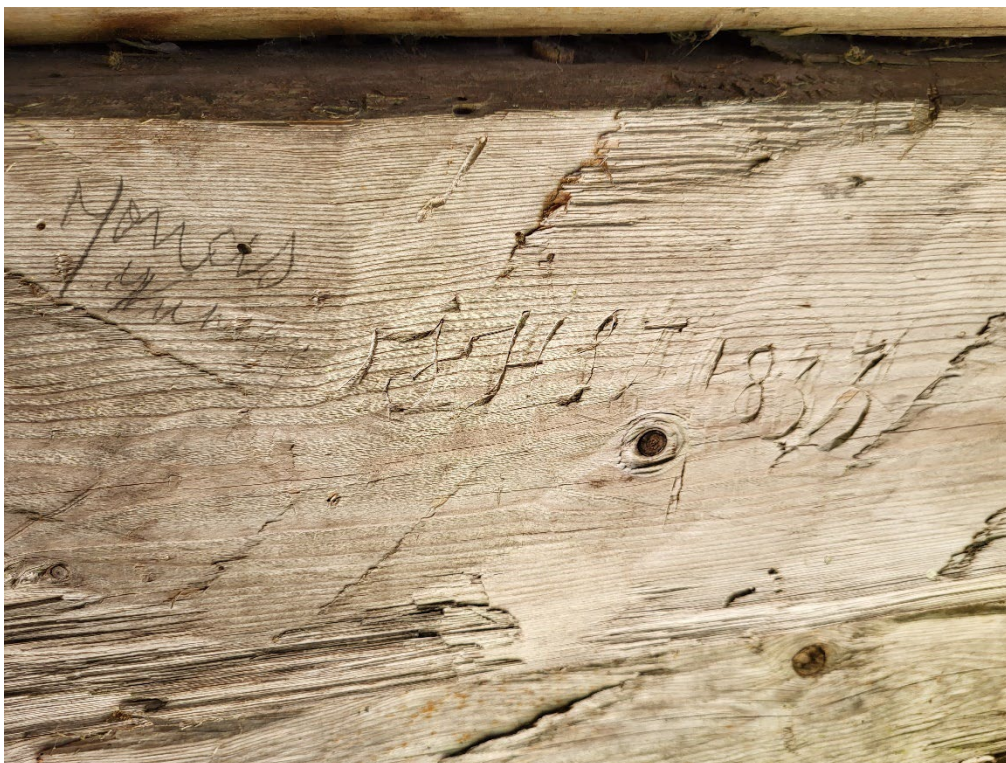
Figur 22. Skjutskåren L2024:8428 på Gran-Bockbaren strax söder om Kusön. Foto: Andreas Widerberg.

Bebyggelselämningar och åkermark

Tre bebyggelselämningar har behandlats varav en tidigare var registrerad. L1951:5651 var enligt inventeringsboken en kojgrund av förruttnat timmer. Idag återstår endast glas och plåtrester. Lämningen är omgiven av uppodlad slättermark nära intill en mindre vik på Kusöns södra sida. Den har med all sannolikhet använts i sen tid och är därför bedömd som övrig kulturhistorisk lämning. L2024:8400 är belägen vid slättermark och sankmark något hundratal meter från dagens Nyhamn och den gamla Kusöhamnen (figur 23). Lämningen utgörs av en förfallen timmerbyggnad som skadats av vindfällda träd. Platsen stämmer väl överens med läget för kolartorpen på 1848 års sockenkarta (V15-1:11) och lämningen har därför fått den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning. Den tredje bebyggelselämningen, L2024:8403, utgörs av en förfallen timrad lada. I detta fall finns flera namn skrivna på insidan, bland annat med året 1929. Lämningen har därför fått den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning. Det är dock intressant att notera att en närliggande lada har inristade årtal från 1830- och 1840-talen. Denna har dock försetts med ett senare plåttak och är därför välbevarad (figur 24). Dessa byggnader ligger intill den plats som heter Rönningen (L1951:5748). Området var tidigare registrerat som en plats med tradition men har nu ändrats till fossil åkermark då det utgörs av en igenväxt åker med minst fyra röjningsrösen.

Figur 23. Bebyggelselämningen L2024:8400, belägen vid den plats där det enligt 1848 års sockenkarta fanns kolartorp. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 24. En av de stående timmerladorna vid Rönningen (L1951:5748). Trots årtal från så tidigt som 1830-talet är byggnaden fortfarande i gott skick tack vare ett senare plåttak. Foto: Andreas Widerberg.

Platser och naturbildningar med tradition

Nio platser och naturbildningar med tradition har behandlats, varav en utgör en nyregistrering. Samtliga har den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning. Av dessa är särskilt den sedan tidigare registrerade Hamnen (L1951:6040) och den nyregistrerade Rävskärshamn (L2024:8420) intressanta att beröra närmare.

Vad gäller den tjärn som en idag bär namnet Hamnen är det tydligt i äldre historiska kartor att den fungerat som tidigare hamn för Kusöbyn. Ser man till landhöjningen bör den ha kunnat fungera som hamnplats redan under medeltid och har snörts av från havet först mot 1800-talets slut. Idag är den forna hamnbassängen väldigt grund och igenvuxen. Enligt inventeringsboken ska bybor på Kusön tidigare använt tjärnen som uppsamlingsplats för timmer. Vid drönarflygning kunde mindre stockar observeras i strandkanten, vilket gör det troligt att uppgiften stämmer (figur 25).

Rävskärshamn var tidigare oregistrerad men ortnamnet och Vedins uppgifter om att Rävskär använts som gävebohamn (Vedin 1930:57) gör det motiverat att registrera området som en plats med tradition. Inga lämningar kunde observeras i samband med inventeringen. Det bästa läget för eventuella spår efter fiskeläget bör dock finnas i nordöst. Den forna hamnbassängen är idag helt avsnörd från havet och märkbart uppgrundad (figur 26).

Figur 25. Drönarfoto över Hammens (L1951:6040) västra sida. Notera mindre stockar intill vassen. Foto: Andreas Widerberg. Spridningstillstånd LM2024/069656.

Figur 26. Rävskärshamn på den lilla ön Rävskär norr om Kusö kalv är numera registrerad som en plats med tradition (L2024:8420). Foto: Andreas Widerberg.

Övriga lämningar

Ett par övriga lämningstyper förtjänar att beröras lite närmare. Det rör sig om stensättningar, gränsmärken, en rösning och en stenugn.

De båda stensättningarna (L1951:5597 och L1951:5598) är belägna innanför Aldernäsviken på Kusöns sydvästra sida och fanns registrerade sedan tidigare. Beskrivningen för båda lämningarna har kvalitetshöjts och för den förstnämnda har även positionen justerats något. Ser man till nivån över havet, mellan 11 och 13 meter, bör de tidigast ha tillkommit runt folkvandringstid eller vendeltid. Båda har den antikvariska bedömningen fornlämning.

Båda gränsrösen är nyregistrerade. L2024:8399 är belägen intill en stig mellan Kusöbyn och Nyhamn och kan därför utgöra en stigmarkering. Ingen aktiv gräns finns på platsen och ingen gräns har heller kunnat identifieras i historiska kartor. Gränsröset har dock centralt en mulnad påle vilket gör det sannolikt att åldern inte är alltför hög. Lämningen har därför fått den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning. Det andra gränsröset (L2024:8425) är beläget nära strandkanten på Kusö kalvs sydöstra del. I centrum står en visarsten (N-S) vilket tyder på att den markerat en äldre gräns. Någon aktiv gräns finns inte och någon gräns har inte heller kunnat observeras i äldre kartmaterial. Lämningens läge gör att det eventuellt kan röra sig om ett sjömärke. Den har fått den antikvariska bedömningen fornlämning (figur 27).

Figur 27. Gränsmärke L2024:8425. Foto: Andreas Widerberg.

Figur 28. Bo Ulfhielm bredvid rösnings L2024:8435 på ett av klapperstensfälten på Kusöns inre delar. Foto: Andreas Widerberg.

I Kusöns inre finns flera större klapperstensfält. Den enda lämningen (L2024:8435) som påträffades var dock ett röse som fått lämningstypen rösnings och den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning (figur 28).

En intressant lämning (L2024:7863) utgörs ett välvt stenröse (8 m diam och 0,8 m h) på Kusöns nordvästra sida. Ytan omkring stenröset inventerades för att avgöra om det hörde till en husgrund. Ingen husgrund påträffades dock. Röset ligger endast 2 meter över havet och har därför fått den antikvariska bedömningen övrig kulturhistorisk lämning (figur 29). Viken utanför bär namnet *Bakugnsviken* och enligt ortsbefolkningen ska ryssarna ha landstigit här för att baka bröd i samband med rysshärjningarna 1721. Att det rör sig om en så kallad ryssugn är osannolikt eftersom de endast stannade i trakten i ett dygn. Däremot antyder platsnamnet att det mycket väl kan röra sig om en bakugn varför lämningstypen satts som stenugn. Själva Bakugnsviken är registrerad som en naturbildning med tradition (L1951:5893).

Figur 29. Stenröset L2024:7863 har registrerats som en stenugn och ligger innanför viken Bakugnsviken på Kusös nordvästra sida. Foto: Andreas Widerberg.

Slutreflektioner

Inventeringens resultat visar på öarnas mångfacetterade historia, från järnåldersgravar, genom sjöfart, fiske och jakt under historisk tid, till kolning under Axmar bruk från och med 1700-talet. Öarna kan inte på något sätt anses totalinventerade utan det är troligt att det finns ett betydande antal lämningar kvar att registrera. Särskilt i Kusös inre delar kan ett antal kolbottnar förväntas. Projektet gör det dock tydligt att det är väl värt att utföra riktade inventeringar i kustbandet och att det finns mycket kunskap att inhämta därigenom. Det är en förutsättning för att kunna bedriva forskning på länets äldre maritima historia.

Vad gäller kart- och arkivstudien har det visat sig finnas ett relativt gott arkivmaterial från 1672 och framåt. Särskilt givande är det att den tidigaste kolningen kunnat beläggas redan vid sekelskiftet 1700. Det är sannolikt att det går att inhämta betydligt mer information om man går igenom de övriga brukshandlingarna från Bergvik och Ala AB. Det skulle därtill vara intressant att närmare undersöka de historiska beläggen för Gävlefiskare på Kusö kalv och Rävskär. Att Nils Strömcrona nämner att Kusö kalv ”nuförtiden” saknar åbor förutsätter att det funnits människor på ön tidigare. Detta är dock inget som hittills kunnat identifieras i de genomgångna brukshandlingarna. Det är därutöver oklart om det någonsin blev verklighet av Strömcronas förslag att placera en lots på Kusö kalv. Eftersom amiralitetskollegiet avslår en begäran om att flytta lotsen från Gåsholmarna till Kusön och Kusö kalv 1780, kan man dock anta att det åtminstone inte funnits en lots placerad på ön under någon längre period.

Slutligen bör potentialen för medeltida lämningar kommenteras. Inga av de idag kända lämningarna kan säkert kopplas till medeltida aktiviteter utan att göra markingrepp. Landhöjningens förlopp innebär att det runt 1300-talets början kan ha funnits naturhamnar vid nuvarande Västerhamn och Österhamn på Kusö kalv. Den förstnämnda är mest sannolik då den varit betydligt mer skyddad. En medeltida Österhamn bör ha varit utsatt för sydostliga vindar. Om det funnits någon form av bebyggelse på ön bör den ha funnits i närheten av det senare fiskeläget. Begravningsplatsen Sjömansgravarna ligger så pass högt att den bör ha kunnat användas under medeltiden. Det finns dock inga belägg för att den varit i bruk innan 1700-talet. Delar av lämningsskomplexet på Långskaten skulle med hänsyn till landhöjningen visserligen kunna ha anlagts redan under medeltiden, men området bör ha varit så pass utsatt att en något senare datering är mer sannolik. Vad gäller Kusön har större delen av ön kunnat nyttjas under medeltiden. Det allra bästa läget för en medeltida bosättning bör dock vara kring den nuvarande Kusöbyn. Kusöhamnen (idag Hamnen) har varit del av en större, men väl skyddad, havsvik och bör därför ha kunnat nyttjas som hamn. Den senare fiskehamnen Korshamns förled har som nämnt spekulerats kunna härröra från medeltiden. En tanke i projektets inledning var att Kusöhamnens namn ursprungligen varit Korshamn och att namnet senare tagits över fiskehamnen när det äldre hamnläget blivit obrukbart. Att namnet Korshamn inte gått att belägga i äldre kartor talar dock emot detta.

Administrativa uppgifter

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2023-237/104

Uppdragsnummer KMR: 202401529

Undersökningstid: 2024-05-02 – 2024-08-07

Projektledare: Andreas Widerberg

Personal: Andreas Widerberg, Maria Björck, Linus Eriksson, Leif Grundberg

Underkonsult: Bo Ulfhielm (Sweco)

Fastigheter: Gävle Kusön 1:18 m.fl.

Socken: Hamrånge

Kommun: Gävle

Koordinatsystem: RH2000

Höjdsystem: Sweref 99 TM

Dokumentationshandlingar: Förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

- Blennå, Inga. 2007. *Gran – en ö i Gnarps socken*. Arkeologisk inventering. Gran 1:1, Gnarps socken, Nordanstigs kommun, Hälsingland. Rapport Länsmuseum Gävleborg 2007:03.
- Blennå, Inga. 2020. *Hästhölmens fornlämningar*. Arkeologisk dokumentation. Rogsta socken, Hudiksvalls kommun, Hälsingland. Rapport Länsmuseum Gävleborg 2020:06.
- Brink, Stefan. 1994. *Hälsinglands äldsta skattelängd: hjälpskattelängden "Gärder och hjälper" från år 1535*. Ortnamnsarkivet. Uppsala.
- Ekberg, Göran, Eriksson, Niklas & Ulfhielm, Bo. 2007. *Den maritima kulturmiljön kring Axmar bruk*. Arkeologisk utredning. Axmar bruk 1:1, Hamrånge socken, Gästrikland, och Skogs socken, Hälsingland. Rapport Länsmuseum Gävleborg 2007:01.
- Eskeröd, Albert. 1946. Gävlebornas strömmingsfiske. I: Humbla, Philibert (red.). *Ur Gävle stads historia*, s. 321-360. Gävle.
- Hansson, Jim, Hansson, Peter, Flyg, Pernilla & Ulfhielm, Bo. 2009. *Marina natur- och kulturvärden kring Axmar bruk*. Fältarbetsrapport. Slutredovisning DNR 2061/320. Länsmuseum Gävleborg.
- Hovanta, Elise. 2009. *Helgön Stora Jungfrun*. Kulturhistorisk inventering av ön Stora Jungfrun, Söderhamns stad, Hälsingland 2009. Arkeologi och Kulturhistoria 24.
- Hülphers, Abraham Abrahamsson. 1793. *Samlingar til en beskrifning öfver Norrland och Gefleborgs län. Första afdelningen om Gästrikland*.
- Lundqvist, Ebbe. 2021. Brukets historia 16–1700-tal. I: Axlund, Aja & Ulfhielm, Bo (red.). *Axmar bruk 350 år – från järnbruk till kulturresevat*, s. 6–10. Föreningen Hyttan.
- Lundqvist, Ebbe. 2021. Brukets historia 1800-tal. I: Axlund, Aja & Ulfhielm, Bo (red.). *Axmar bruk 350 år – från järnbruk till kulturresevat*, s. 26–31. Föreningen Hyttan.
- Lundqvist, Marianne & Wigert, Rolf. 2021. *Livet på Kusön*.
- Nordlander, Johan. 1934. *Fisken och Sägkvarnar i norrländska vatten*. Norrländska samlingar häftet 13. Stockholm.
- Rahmqvist, Sigurd. 1998. *Det medeltida Sverige: Band 11 Gästrikland*. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad. Stockholm.
- Rinman, Sven. 1789. *Bergwerks lexicon*. Stockholm.
- Söderberg, Kjell E G. 1978. *Lotsarna på Ulvön: Några anteckningar kring Ulvö lotsplats historia*. Örnsköldsvik.
- Ulfhielm, Bo. 2014. *Vitgrund och Norrskär*. Särskild arkeologisk utredning. Gävle stad, Vitgrund 1:1, Gävle kommun, Gästrikland. Rapport Länsmuseum Gävleborg 2014:01.
- Vedin, P.J. 1930. *Det forntida fisket vid Norrlandskusten: Gävlebobamnar under gångna århundraden*. Gävle.

Westerdahl, Christer. 1980. Marinarkeologi i Gästrikland – ett första försök. I Severin, Göran, Hemansson, Hartwig & Sandberg, Elon (red.). *Från Gästrikland 1980*. Gästriklands kulturhistoriska förening.

Westerdahl, Christer. 1987. *Norrlandsleden II*. Läns museet Murberget. Härnösand.

Westerdahl, Christer. 1989. *Norrlandsleden I*. Läns museet Murberget. Härnösand.

Westerdahl, Christer. 2014. *Norrlandsleden III*. Båtdokgruppen. Skärhamn.

Webbsidor

Kulturmiljöregistret: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Arkiv

Akt	År	Arkiv
562-0 ¹ -a	1936	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-0 ² -u	1936	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-b	1672	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-bb	1701	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-c	1753	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-e	1765	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-h	1777	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-k	1778	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
562-02-l	1780	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna

Historiska kartor

Akt	Åtgärd	År	Arkiv
V15-1:1	Geografisk avritning	Odaterad, före 1671	Lantmäteristytrelsens arkiv
V8	Geografisk karta	1664	Lantmäteristytrelsens arkiv
V9	Geografisk karta	1672	Lantmäteristytrelsens arkiv
V15-1:2	Geometrisk avritning	1696	Lantmäteristytrelsens arkiv
LL/99	Generalkarta	Sent 1600-tal	Lantmäteristytrelsens arkiv
V15-1:4	Geometrisk avritning	1702	Lantmäteristytrelsens arkiv
V21	Geometrisk avmätning	1747	Lantmäteristytrelsens arkiv
V30	Sammandragskarta	1789	Lantmäteristytrelsens arkiv
SE/KrA/0400/09A/008	Generalkarta	1821	Sveriges topografiska kartor
V15-1:11	Sockenkart	1848	Lantmäteristytrelsens arkiv
SE/KrA/0515/B/11/010	Hydrografisk karta	Odaterad, 1800-talets första hälft	Sjökarteverket
J243-105-1	Generalstabskarta	1910	Rikets allmänna kartverks arkiv
J133-14H3f55	Ekonomisk karta	1955	Rikets allmänna kartverks arkiv
J133-14H4f57	Ekonomisk karta	1957	Rikets allmänna kartverks arkiv
0304-C	Inägo	1883	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
0304	Karta	Odaterad, sannolikt 1800-talets slut	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna
0304	Karta	Odaterad, avritning	Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna

Bilaga 1. Lämningslista

Lämnings-nr	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
L1948:5149	Sjömärke	Sjömärke i form av stolpstödsröse, närmast runt, 2,5 m diam och 0,4-0,6 m h av 0,2-0,4 st stenar. Centralt är ett block 0,9 m st. Gravliknande.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning och ny geometri.
L1948:5153	Fiskeläge	Fiskeläge, 75×35 m (Ö-V) m, bestående av minst 2 husgrunder, 1 brunn samt stenröjda ytor. I NV är en husgrund, 7×3,5 m (NNÖ-SSV) bestående av enstaka syllstenar. Delvis övertäckt med skrot. I SSÖ är en grund efter ekonomibyggnad, 7×4 m (NÖ-SV), bestående av syllstensrader av 0,2-0,7 m st stenar. Brunnen är 1,2 diam, med stensatta kanter och igenlagd med sten. I övrigt är stenröjda ytor och röjningsrösen.	Fornlämning	Kvalitetshöjd beskrivning.
L1948:5171	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre? rund, 4 m diam och 0,8 m h. Vall i kanten, 1-2 m br, av 0,1-0,5 m st stenar. Grop i mitten, 1,5 m diam och 0,6 m dj.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning och ny geometri.
L1948:5197	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre, rund, 2,5 m diam, i kanten en vall, 0,4 m br och 0,3 m h, av 0,1-0,4 m st stenar.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning och ny geometri.

L1948:5265	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre? rund, 3,5 m diam och 0,5 m h. I kanten en vall, 0,6-1 m br, av 0,1-0,3 m st stenar. Urplockad invändigt, 0,3 m dj. Påbättrad i ÖNÖ kanten i modern tid.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning och ny geometri.
L1948:5269	Kolningsanläggning	Kolbotten efter resmila, rund, ca 12 m diam. Avgränsad främst genom sondning. I S delen är en vall, 3 m br och 0,1-0,2 m h.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning.
L1948:5334	Sjömärke	Sjömärke i form av stolpstödsröse, ovalt, 3×2,5 m (Ö-V) och 0,5 m h, av 0,1-0,5 m st stenar. 11 m åt SÖ är ytterligare ett röse, 1,5 m diam och 0,4 m h.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ny geometri.
L1948:5335	Område med skogsbrukslämningar	Område med skogsbrukslämningar, 15×12 m (NNÖ-SSV), bestående av 1 kolbotten och 1 kojgrund. Kolbotten efter resmila, rund, 13 m diam och 0,1-0,3 h. I NNÖ är spisiröse efter kolarkoja, 2×1 m (N-S) och 0,4 m h, av 0,1-0,3 m st stenar. Uppbyggd mot större block, 3×1,5 m st och 1,1m h. Enstaka stenar upplagda på blocket.	Fornlämning	Ny antikvarisk bedömning.
L1951:5503	Båtlänning	Båtlänning, ca 11 m l (N-S), 2 m br och 0,75 m dj. I kanten löst liggande block, 0,3-0,8 m st. I NÖ begränsad av stenkista.	Övrig kulturhistorisk lämning	Korrigerad lämningstyp och ny geometri.

L1951:5597	Stensättning	Stensättning, rund, 3,5 m diam, 0,25-0,35 m h, av 0,2-0,4 m st stenar. Grop i mitten, 0,6 m diam och 0,2 m dj. Ställvis troligen kantkedja, 0,2-0,3 m h, av 0,3-0,6 m st stenar. Övermossad.	Fornlämning	Ny geometri och kvalitetshöjd beskrivning.
L1951:5598	Stensättning	Stensättning, rund, 5 m diam, 0,4 m h och av 0,2-0,7 m st stenar. I V större sten, 1,5 m l och 0,5 m h. I Ö större sten, 1,5 m l och 0,3 m h. Grop i mitten, 2×1 m (NNV-SSÖ) och 0,4 m dj. Övermossad. I kanten i NV och SÖ ligger urplockad sten.	Fornlämning	Kvalitetshöjd beskrivning.
L1951:5651	Husgrund, historisk tid	Plats för grund efter byggnad, det enda som återstår är fönsterglas och plåtrester. Se inventeringsbok.	Övrig kulturhistorisk lämning	Kvalitetshöjd beskrivning.
L1951:5746	Område med skogsbrukslämningar	Område med skogsbrukslämningar, ca 28×19 m (NÖ-SV), bestående av 1 kolbotten och 1 kojgrund. Kolbotten efter resmila, rund, 20 m diam och 0,5-0,8 m h, skålad yta. Vid provstick framkom rikligt med kol. I N grund efter kolarkoja, 5×3 m (N-S), begränsas av vall, 1-1,2 m br och 0,3-0,5 m h. I N spisiröse, 3×1,5 m (Ö-V) och 1,4 m h, av 0,25-0,4 m st stenar. Spisiröset är uppbyggt mellan två markfasta block.	Fornlämning	Korrigerad lämningstyp, ny antikvarisk bedömning, ny geometri och kvalitetshöjd beskrivning.

L1951:5747	Husgrund, historisk tid	Kolarkojruin, 5×3 m (N-S), vall 1-1,2 m br och 0,3-0,5 m h. I N spisiröse, 3×1,5 m (Ö-V), 1,4 m h, av 0,25-0,4 m st stenar. Spisiröset uppbyggt mellan två markfasta block.	Ingen antikvarisk bedömning	Överförd till L1951:5746.
L1951:5748	Fossil åker	Igenväxt åkermark, ca 200×90 m (Ö-V), bestående av 1 åker och minst 4 röjningsrösen. Åkermarken är oregelbunden och dikad. Röjningsrösen är 4×2 m till 5-8 m diam och 0,5-0,8 m h, av 0,2-0,4 m st stenar.	Övrig kulturhistorisk lämning	Korrigerad lämningstyp, ny geometri och kvalitetshöjd beskrivning.
L1951:5798	Textilindustri	Linrötningsgrop, uppgift om. Kunde vid inventering år 2024 ej lokaliseras.	Ingen antikvarisk bedömning	Uppdaterad beskrivning, lämningstyp och antikvarisk bedömning.
L1951:5799	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Udde med namnet Svedudden.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:5830	Begravningsplats	Sjömanskyrkogård, 17×12 m (NV-SÖ). Kyrkogården är oplanerad och ojämn i ytan. Begränsad av stenmur i NV, N, Ö och SÖ. Stenmuren är 0,8 m br och 0,4 m h, övermossad med 0,2-0,4 m st synliga stenar. I S och V begränsas området av block, 0,5-2 m st. Stenmuren är i NV nedrasad på en sträcka av ca 1 m av en stig som går NV-SÖ genom området. En ev utbyggnad finns på insidan av muren i N, 1,5×1,5 m och 0,4 m h, kallmurad av 0,2-0,5 m st stenar.	Fornlämning	Korrigerad lämningstyp, ny geometri och uppdaterad beskrivning.

L1951:5893	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Vik med namn och tradition. Viken kallas Bakugnsviken då ryssarna vid landstigningen ska ha anlagt ugnar för att baka bröd.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:5894	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Ö med namn och tradition. Ön kallas Tokharen då den ligger tokigt till. Den borde ha legat längre åt SÖ för att skydda Korshamn.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:5942	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Vik med namn. Hamnen i viken kallas Korshamn. Förutom av ett par sjöbodar och bryggor finns resterna efter en gistvall i SÖ. Inga spår av äldre hamnanläggningar kunde observeras.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:5975	Plats med tradition	Enligt traditionen skall en rysk löjtnant ha begravts på holmen när ryssarna härjade efter kusterna i början av 1700-talet. Inga spår efter någon grav har kunnat observeras.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:6039	Fornlämningsliknande lämning	Grop, 4 m diam och 0,4 m dj. Kring gropen är en vall, 2-3 m br och 0,3-0,4 m h. Naturlig. ONO om gropen är en täktgrop.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:6040	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Tjärn med namn och tradition. Enligt bybor på Kusön skall tjärnen, kallad Hamnen, tidigare ha varit upplag för timmer. Vid fältbesök 2024 kunde timmer observeras vid vassen i NV delen av tjärnen.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.

L1951:6041	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Udde med namnet Isaksudden.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L1951:6087	Naturföremål/-bildning med bruk, tradition eller namn	Vik med namnet Vilavik.	Övrig kulturhistorisk lämning	Uppdaterad beskrivning.
L2021:8954	Fartygs-/båtlämning	Vrak av klinkbyggt fartyg, 15×4 m st. Bevarad bottendel och uppstickande spant.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ny antikvarisk bedömning och ny geometri.
L2024:7863	Stenugn	Bakugn? 4 m diam och 0,8 m h, välvd till formen, av 0,2-0,5 m st stenar.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8399	Gränsmärke	Gränsröse? ovalt, 2×1 m (NV-SÖ) och 0,4 m h, av 0,1-0,3 m st stenar. Centralt en multnad träpåle. Ej i aktiv gräns.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8400	Husgrund, historisk tid	Rest efter timrad byggnad, 5×4 m (N-S) och 1,5 m h, av stockar på 0,15-0,18 m diam. Upp till 6 varv. Förfallen.	Möjlig forn lämning	
L2024:8403	Husgrund, historisk tid	Lämning efter timrad lada, 6×5 m (N-S) och 0,4-1,7 m h, av stockar upp till 0,2 m diam. Upp till 8 varv. Förfallen. På insidan finns flera namn skrivna, bl.a. med året 1929.	Övrig kulturhistorisk lämning	

L2024:8408	Område med skogsbrukslämningar	Område med skogsbrukslämningar, ca 34×26 m (NNÖ-SSV), bestående av 1 kolbotten och 1 kojgrund. Kolbotten efter resmila, rund, 23 m diam och 0,1 m h, omges av vall, 2 m br och 0,2-0,5 m h. Vid provstick framkom rikligt med kol. I NNÖ grund efter kolarkoja, 5×3 m (NNV-SSÖ), begränsas av vall, 0,5 m br och 0,2 m h. I Ö spisiröse, 3×1,5 m (ÖNÖ-VSV) och 1,2 m h, av 0,2-0,5 m st stenar.	Fornlämning	
L2024:8409	Kolningsanläggning	Kolbotten efter resmila, rund, 17 m i diam och 0,3-0,7 m h. Omges av ränna, 1-1,5 m br och 0,3-0,8 m dj. Vid provstick framkom rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8410	Sjömärke	Sjömärke, runt, 1 m diam och 0,2-0,3 m h. Bestående av 0,2-0,4 m st stenar upplagda på markfast block.	Fornlämning	
L2024:8414	Sjömärke	Sjömärke i form av stolpstödsröse, runt, 3 m diam och 0,6 m h, av 0,1-0,6 m st stenar. Bildar trolig enslinje med L2024:8415.	Fornlämning	
L2024:8415	Sjömärke	Sjömärke i form av stolpstödsröse, runt, 3 m diam och 0,5 m h, av 0,15-0,5 m st stenar. Bildar trolig enslinje med L2024:8414.	Fornlämning	
L2024:8416	Sjömärke	Sjömärke i form av stolpstödsröse, runt, 2,5 m diam och 0,9 m h, av 0,2-1 m st stenar. Försänkning i mitten.	Fornlämning	

L2024:8417	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre? oval, 5×3,5 m (N-S) och 1 m h, av 0,2-1 m st stenar. Grop i mitten, 1,5 m diam och 0,6 m dj.	Fornlämning	
L2024:8418	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre? oval, 4,5×3 m (N-S) och 0,7 m h, av 0,2-0,8 m st stenar. Grop i mitten, 1,5 m diam och 0,5 m dj.	Fornlämning	
L2024:8419	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre? oval, 5,5×4 m (N-S) och 1,1 m h, av 0,2-0,6 m st stenar. Grop i mitten, 1,5×1 m (N-S) och 0,5 m dj.	Fornlämning	
L2024:8420	Plats med tradition	Tjärn med tradition och namn, ca 240×160 m (NÖ-SV). Tjärnen heter Rävskärshamn och har tidigare utgjort en naturhamn. I NÖ finns det bästa läget för husgrunder och hamnanläggningar.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8422	Kolningsanläggning	Kolbotten efter resmila, rund, ca 20 m i diam och 0,1 m h. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8424	Kolningsanläggning	Kolbotten efter resmila, rund, ca 15 m i diam och 0,1 m h. Stybbgrop i SSV, 1,5×1 m (Ö-V) och 0,2 m dj. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8425	Gränsmärke	Gränsröse, 1 m diam och 1 m h, av 0,15-0,4 m st stenar. I centrum en visarsten (N-S), 0,4 m h och 0,25 m br. Ej i aktiv gräns.	Fornlämning	

L2024:8426	Kolnings- anläggning	Kolbotten efter resmila, rund, ca 14 m i diam och 0,1 m h. Täktad i NNÖ. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8427	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre, 4×3 m (Ö-V) och 0,8 m h, av 0,15-0,4 m st stenar på och mellan fasta block. Innermått, 1,2×1 m (Ö- V). God utsikt över sund mot mindre skär.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8428	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre, 2×2 m och 0,6-0,7 m h, av 0,2-0,7 m st stenar. Upplagt på och mot markfasta block. Delvis utrasat i Ö. Exponerat mot skyddat sund.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8429	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre, 2×2 m och 0,2-0,4 m h, av 0,3-0,4 m st stenar upplagda på och mellan markfasta block. Exponerat mot havet.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8430	Skåre/jaktvärn	Skjutskåre, 2,5×2 m (N- S) och 0,7-1 m h, av 0,2- 0,5 m st stenar upplagda på och intill markfast block. Delvis utrasad. Exponerat mot skyddat sund.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8431	Kolnings- anläggning	Kolbotten efter resmila, rund, 17 m i diam och 0,2 m h. Omges av stybbränna, 1,5 m br och 0,1 m dj. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8432	Kolnings- anläggning	Kolbotten efter resmila, 19 m i diam och 0,2 m h. Omges av vall, 2-3 m br och 0,2-0,6 m h. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	

L2024:8433	Kolnings- anläggning	Kolbotten efter resmila, rund, 16 m i diam och 0,1-0,3 m h. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8434	Kolnings- anläggning	Kolbotten efter resmila, rund, 16 m i diam och 0,1-0,2 m h. Vid provstick framkommer rikligt med kol.	Fornlämning	
L2024:8435	Rösning	Rösning, 1 m diam och 0,4 m h, av 0,1-0,3 m st stenar. Stenarna har lavpåväxt.	Övrig kulturhistorisk lämning	
L2024:8436	Område med skogsbruks- lämningar	Område med skogsbrukslämningar, ca 40×30 m (NV-SÖ), bestående av 1 kolbotten och 1 kojgrund. Kolbotten efter resmila, rund, 20 m i diam och 0,3 m h. Omges av vall, 2-5 m br och 0,1-0,3 m h. Vid provstick framkommer rikligt med kol. I SÖ grund efter kolarkoja, 5×4 m (Ö-V) och 0,1 m h. Spisröse i V, 3×2 m (N-S) och 1,5 m h, av 0,3-0,6 m st stenar. Uppbyggt mot markfast block. Rester av plåtrör intill.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ger ett sentida intryck.

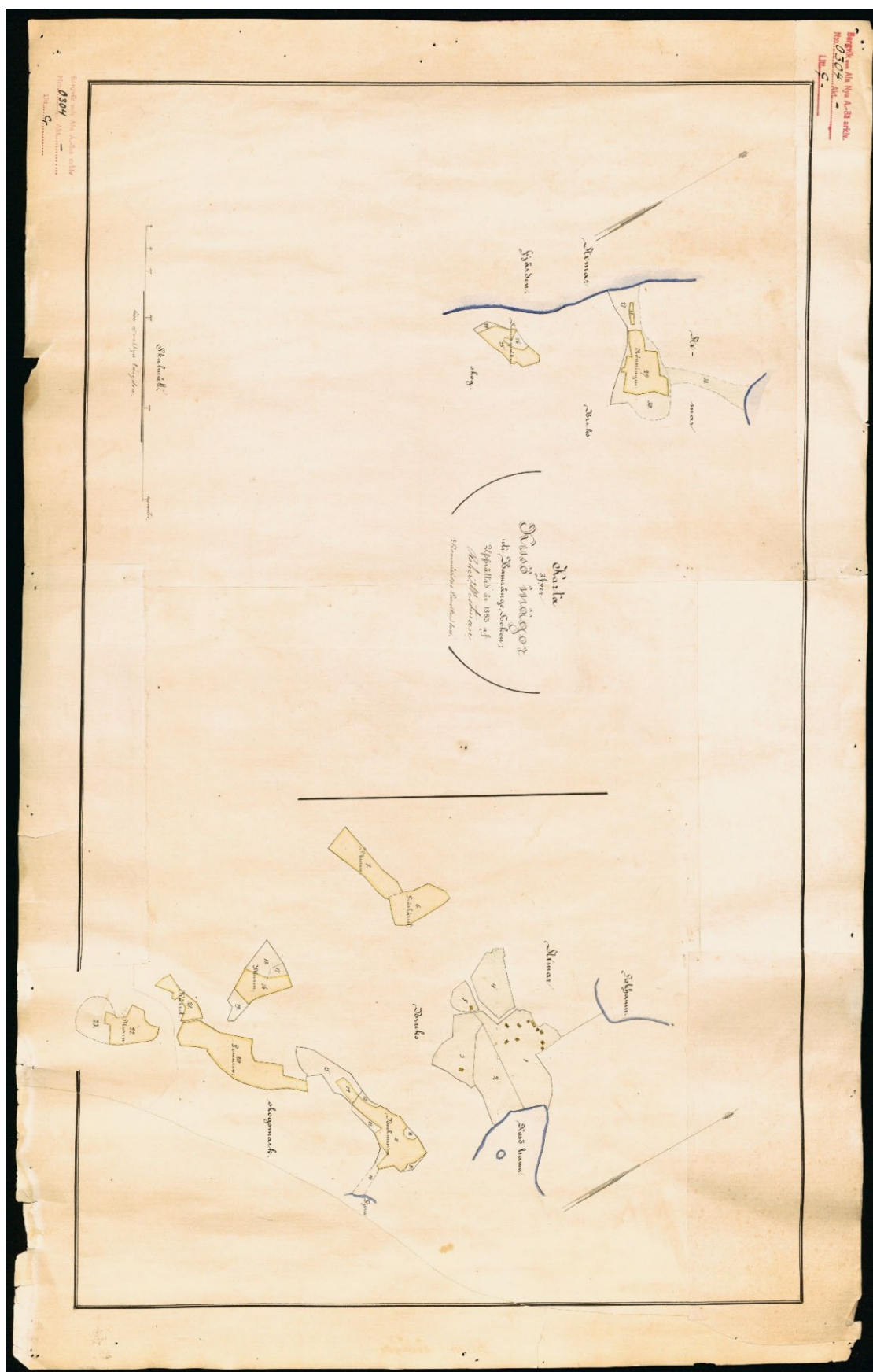
Bilaga 2. Historiska kartor

Karta över Kusön och Kusö kalv, odaterad. Kartskåpslåda 0304 ur Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Karta över Kusön och Kusö kalv, odaterad. Sannolikt en avritning. Kartskåpslåda 0304 ur Bergvik och Alas AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Karta öfver Kusö inägor uti Hamrånge socken, upprättad år 1883 af Robert Westman, Kommissions Landtmätare. Kartskåpslåda 0304 ur Bergvik och Ala AB:s fastighetsarkiv, Stora Enso AB:s arkiv, Arkivcentrum Dalarna.

Utsnitt ur hydrografisk karta från 1800-talets första hälft. SE/KrA/0515/B/11/010, Sjökarteverket.

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se